

T E R R A

Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Kiewiets Wedder Wielerronde

De 'wielershistorie' van Heiko Kiewiet

pagina 18

Interview:
Heiko Kiewiet p.18

Beek in Beeld p.8

Het Lourdes van
Westerwolde p.5

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 8, nummer 1, voorjaar 2019

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door Museum de Oude Wolden (het MOW) in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Tjarko van Dijk
Hans ter Heijden (hoofd- en eindredactie)
Henriëtte Kuiper
Sandra de Regt
Obby Veenstra (namens het MOW)
Geert Volders
Erik Wubs

Vaste medewerkers

Herman Janssen (fotografie)
Sanne Meijer (Sanne Meijer Onderweg)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Hans ter Heijden, telefoon 0599 313811 / 06 51056565, e-mail: ter.heijden.hans@gmail.com.

Lid-abonnee worden?

Zie pagina 35.
Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek)winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Reind Krikke
Kineke Kuper-Dijkmeijer (secretaris)
Freerk Mol (penningmeester)
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman

Secretariaat: Tel. 0599-313529
E-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl

Jaargang 8, nr. 1, maart 2019

Van de redactie

De tijd

De tijd vliegt, maar de dagen gaan te traag. Dit is de intrigerende titel van een dichtbundel van Jean Pierre Rawie. Een bundel waarin het raadsel tijd centraal staat. Poëzie die je raakt.

Tijd speelt - hoewel niet altijd als raadsel - in een historisch tijdschrift als het onze vanzelfsprekend een belangrijke rol. Ook in dit voorjaarsnummer, waarin Heiko Kiewiet uit Wedde opmerkt dat tijden veranderen, Jurriane Rendering het verleden van haar voorouders stukje bij beetje blootlegt en Rienhart Wolf leven en werk van beeldend kunstenaar Johan Hemkes belicht.

Zowel in zijn column als in zijn artikel over straatnamen legt Erik Wubs verbanden tussen verleden en heden in Ter Apel en Sanne Meijer fietst langs beelden die getuigen van rooms-katholieke invloeden in Laudermarke. Obby Veenstra schrijft over de tijd dat roken nog gewoon was en illustreert dit met prachtig fotomateriaal.

Alderik Visser laat zien dat het zeker andere tijden waren toen Westerwolde in 1791 op de kaart werd gezet en ik sluit mijn serie over literatuur af met een oproep voor meer - vooral Groningstalige - literatuur. Kom op, schrijvers en dichters!

Metamorfoses

In deze editie ook aandacht voor de kunstmanifestatie *Beek in Beeld 2.0* die komende zomer wordt gehouden. In de 25 jaar na de eerste editie heeft het Westerwoldse landschap - vooral rond de beken - een metamorfose ondergaan. En dat was niet de eerste keer. Een interview hierover met Melle Wachtmeester.

Tenslotte. Jan Huizing stopte onlangs als redacteur en Henriëtte Kuiper kan tot haar spijt werk en studie niet meer combineren met het redactielidmaatschap. Aan dit nummer werkte zij echter nog mee. Veel dank voor jullie bijdragen! Wij verwelkomen als nieuw redactielid historicus en aankomend archeoloog Sandra de Regt uit Ter Apel. Succes!

Hans ter Heijden

Cover

Kunstschilder Geert Schreuder liet zich inspireren door de wielervonden die Heiko Kiewiet vanuit zijn rijwielzaak - vlakbij de Burcht in Wedde - organiseerde.

Het volgende nummer van Terra Westerwolda verschijnt in juli 2019

Sanne Meijer Onderweg. Deze keer fietste ze naar het 'Lourdes van Westerwolde': Laudermarke. Foto: Merel Melief, Noorderbreedte.

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column Siste Viator: Het 'levende' verleden
- 5 Sanne Meijer Onderweg: het Lourdes van Westerwolde
- 16 Sprekend Object: Toen roken nog gewoon was
- 30 Literatuur deel 10: Doe maar, dicht maar!
- 34 Het portret van Hindrik Louwdijk en Anna Leemhuis
- 35 Nieuws Historische Vereniging Westerwolde
- 36 Historische Actualiteiten

Artikelen

- 6 Johan Hemkes in Westerwolde
- 8 Beek in Beeld: historie en kunstmanifestatie
- 13 Wat straatnamen ons soms vertellen
- 24 Het verborgen verleden van Steffen Hinrich Richter
- 32 Westerwolde op de kaart

Groot interview

- 18 De 'wielerhistorie' van Heiko Kiewiet

Tekenleraar en begenadigd beeldend kunstenaar Johan Hemkes
pagina 6

Sprekend Object:
Toen roken nog gewoon was
pagina 16

Column: Siste Viator

Het 'levende' verleden

door Erik Wubs

Op een mooie herfstzondagmiddag maakte ik een wandeling door de Ter Apeler bossen. De zon scheen. Bladeren werden minder groen. Toch maakte het bos nog een prachtige zomerse indruk. Ik liep langs de oude Molen A en volgde de waterloop. De Molen A werd in de vijftiende eeuw gegraven als aftakking van de Ruiten Aa. Deze aftakking was nodig om de watermolen aan te drijven die toebehoorde aan het voormalige Ter Apeler klooster.

Het verleden is voorbij, maar 'leeft' via herinneringen en overblijfselen toch ook voort in het heden. We moeten ons dan wel bewust zijn van die sporen.

Niet geheel onbedoeld kwam ik op de plek waar de watermolen stond. Vandaag de dag herinneren alleen nog een informatiebord en een uitstekende steen boven de Molen A aan de vroegere molen. Deze sporen van het verleden zetten mij aan het denken. Het verleden is voorbij, maar 'leeft' via herinneringen en overblijfselen toch ook voort in het heden. We moeten ons dan wel bewust zijn van die sporen. Zonder mijn voorkennis had ik immers niet per se acht geslagen op de sporen van de watermolen.

Overal zijn herinneringen en overblijfselen te vinden. Middels deze sporen kunnen we dichtbij het verleden komen. Maar het verleden laat zich door die sporen niet vanzelf 'vangen'. Door herinneringen en overblijfselen kritisch te benaderen zijn we in staat om betekenisvolle dingen te zeggen over het verleden. Dat is wat we onder andere doen in Terra Westerwolda. En het gebied dat Westerwolde heet, leent zich daar meer dan prima voor.

Heden ten dage kronkelt de gegraven Molen A nog altijd door de Ter Apeler bossen, maar nu zonder voortstromend water. Foto: auteur.

Laudermarke: het Lourdes van Westerwolde

Het leukste aan Westerwolde vind ik de ontelbare gehuchten – soms bestaande uit niet meer dan een aantal boerderijen, maar wel allemaal voorzien van een eigen plaatsnaambord. Soms lijken de namen op elkaar, zoals Laude, Lauderbeetse, Lauderzwarteveen en Laudermarke. Aangezien ik uit Ter Apel kom, fiets ik regelmatig door dit laatste gehucht.

Laudermarke is een klein gehucht aan de grens met Duitsland. De naam vertelt veel over de middeleeuwse geschiedenis van het gebied. Een marke is een soort collectief van boeren die samen het beheer van gemeenschappelijke gronden reguleerden. In dit geval ging het om de gemeenschappelijke gronden van de boeren van Laude. Aan het begin van de negentiende eeuw zag Laudermarke een toestroom van Duitse arbeiders, die zich hier vestigden om te werken in de vervening. Na verloop van tijd kochten zij zelf ook grond en bouwden ze (keuter)boerderijen.

De rooms-katholieke achtergrond van deze nieuwe inwoners is nog altijd duidelijk te zien in het straatbeeld van Laudermarke. Op relatief korte afstand van elkaar vind je een kruisbeeld én een Mariagrot. Ooit stond er ook een rooms-katholieke basisschool, maar die is inmiddels verdwenen.

Nieuwsgierig geworden naar de rooms-katholieke wortels van dit gebied, fiets ik op een zomerse dag langs het Ruiten-Aakanaal richting Ter Apel. Het water schittert in de zon, er zwemmen meerkoetjes en af en toe vaart er een glimmende witte boot voorbij. Dan sla ik af richting Laudermarke. Ik kom langs de plek van de voormalige Sint Jozefschool, verscholen achter een groene muur van bomen en struiken. De school werd in 1927 gebouwd, maar na de Tweede Wereldoorlog daalde het leerlingenaantal aanzienlijk. In 1984 waren er nog maar veertien leerlingen en moest de school worden gesloten.

Vervolgens kom ik een kruisbeeld tegen op de kruising van de Roelagerweg en de Veenweg. Dit is opgericht door boeren uit de omgeving, uit dankbaarheid dat de jongens uit Laudermarke allemaal gevrijwaard zijn gebleven van de arbeidsdienst in Duitsland in de Tweede Wereldoorlog.

Een eindje verderop, aan de Veenweg, staat een prachtige Lourdesgrot. De Lourdesgrot begon in 1935 als een Mariabeeldje in een houten nis. Dit was een initiatief van de Katholieke Jonge Meisjes Vereniging. Na de oorlog raakte dit in verval. Enkele boeren uit Laudermarke bouwden vervolgens deze Lourdesgrot, die in 1958 werd ingewijd. Er staan twee grote beelden: één van Moeder Maria en één van Bernadette, het meisje dat in de negentiende eeuw visioenen had bij Lourdes. Verder liggen er enkele stenen en brandt er een kaars.

Het is een bijzondere plek die op één of andere manier een soort rust uitstraalt – ook als je niet gelovig bent. Fiets er een keer langs!

Website Sanne Meijer Onderweg:
www.sannemeijeronderweg.nl

Fotografie: Herman Janssen.
Website: www.lichtenletter.com

De Lourdesgrot aan de Veenweg, vlakbij de Ter Apelersluis.

Kruisbeeld op de kruising van de Roelagerweg en de Veenweg.

Van schets tot ets

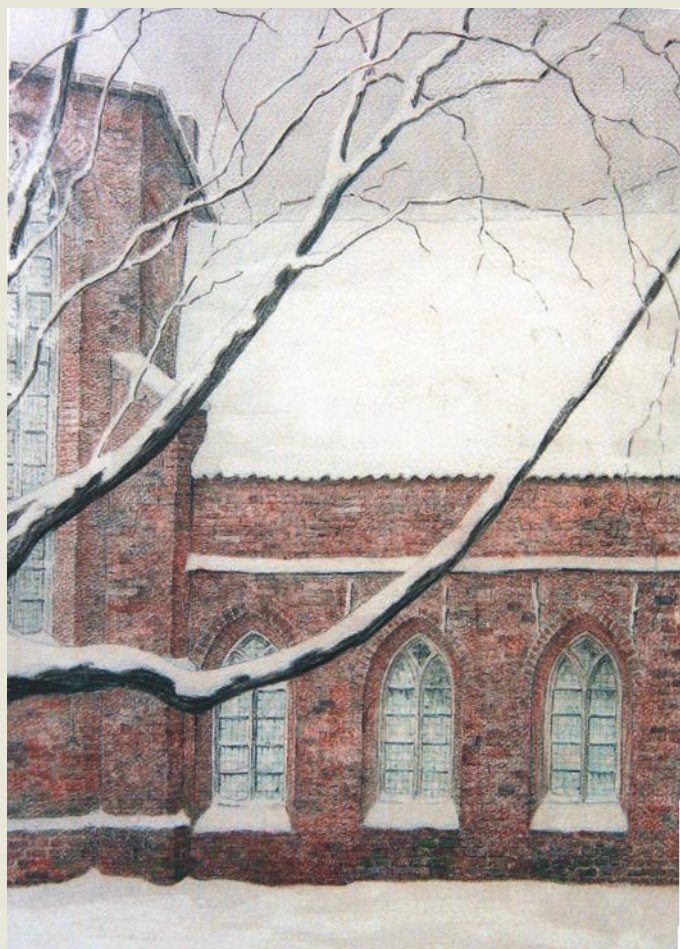
Tekenleraar en begenadigd beeldend kunstenaar

Johan Hemkes in Westerwolde

Johan Hemkes was 46 jaar tekenleraar aan de Rijks Hogere Burger School in Ter Apel, maar bovendien een begenadigd en veelgeprezen beeldend kunstenaar. Zijn werk wordt nog steeds bewonderd.

door Rienhart Wolf

De oostgevel van het toen pas gerestaureerde Klooster Ter Apel. Kleurenpotloodtekening van Johan Hemkes uit 1934.

Johan Hemkes (1894-1988) groeide op in Schalsum, in de buurt van Franeker, waar zijn vader een schilderszaak had. Zijn tekentalent werd opgemerkt door zijn hoofdonderwijzer, die hem adviseerde om tekenleraar te worden. Dat bleek een goed advies, want Hemkes werd onderwijzer en behaalde al vlot zijn lo-akte tekenen. Inmiddels had hij zich op advies van kunstenaar Andries van der Sloot verdiept in de kunst van het etsen. In zijn diensttijd tijdens de Eerste Wereldoorlog behaalde hij zijn mo-akte tekenen. Hierna werd hij leraar in Drachten. Daar maakte hij kennis met kunstenaar Ids Wiersma, die hem sterk zou beïnvloeden.

Rijks Hogere Burger School

Hemkes streefde ernaar om zijn creatieve talenten maximaal te benutten. Hij beperkte zich niet tot tekenen, maar verdiepte zich ook uitgebreid in de grafische technieken. Hemkes vervaardigde houtsneden, aquarellen en litho's, maar bovenal wist hij de kunst van het etsen te perfectioneren en wist hij zich daarmee later te scharen onder de meest gewaardeerde etsers van Nederland. Waarschijnlijk was het geen vetpot als leraar zonder vaste aanstelling. Toen hij in 1921 het aanbod kreeg om leraar tekenen in vaste dienst te worden aan de op te richten Rijks Hogere Burger School in Ter Apel, was de keus snel gemaakt. Bij die keuze zal de toezegging van een vrijstaand groot huis (met ruimte voor een atelier) zeker een rol hebben gespeeld. Want het zal geen gemakkelijke keuze zijn geweest om als diepgewortelde Fries te moeten verkassen naar het verafgelegen Oost-Groningen. De opdracht om ook het vak aardrijkskunde te gaan geven, nam hij voor lief en hij behaalde in korte tijd zijn bevoegdheid voor dat vak. Pionierswerk was

het; bij de start van het eerste schooljaar in 1921, met 87 leerlingen, was weliswaar de lerarenwoning gereed, maar een schoolgebouw was er nog niet. Dat zou pas gereedkomen in 1924. Tot die tijd zouden de lessen worden gegeven in onder andere de leegstaande oude lagere school in het voormalige klooster. Hemkes zag daarin kennelijk geen grote bezwaren, want - inmiddels getrouwd - zou hij zijn hele verdere onderwijs carrière aan de RHBS verbonden blijven; van 1921 tot aan zijn pensionering in 1967.

Etsen

Dat hij zich in Ter Apel thuis voelde en inspiratie opdeed uit de omgeving, moge blijken uit het feit, dat de eerste etsen van het klooster al van de (ets-)pers rolden in 1922. Het klooster werd zijn meest succesvolle onderwerp; in totaal werd het 24 keer afgebeeld als ets, waarvan vijf keer vóór de restauratie van 1931. Maar ook andere karakteristieke gebouwen in Westerwolde werden door Hemkes afgebeeld, onder andere de molen van Ter Haar, de burcht in Wedde, de kerk van Bellingwolde en de RHBS te Ter Apel. Hemkes was geen portrettist, maar wel wist hij menselijk figuren met slechts enkele potloodstreken feilloos in te bedden in landschapstekeningen en etsen.

Hemkes was een kunstenaar van de oude stempel. Hij streefde - net als Andries van der Sloot en Ids Wiersma - naar een naturalistische weergave van de werkelijkheid, vaak met een beperkt palet aan middelen: diep zwarte dunne etslijntjes in een grote verscheidenheid aan schakeringen. Zijn werk was niet vernieuwend en zijn carrière verliep niet met grote wendingen. De ontwikkeling als kunstenaar toonde letterlijk de waarheid van het gezegde 'oefening baart kunst'. De grootste stap in zijn ontwikkeling tot kunstenaar viel in een periode, waarin de traditionele kunstvormen - en in het bijzonder juist de figuratieve kunst - zwaar onder vuur kwamen te liggen. Het was in die periode, dat in Groningen de kunstenaarsgroep *De Ploeg* alle tradities overboord zette. Maar Hemkes ging stug door in het metier dat hem paste, wars van wat er door de critici over gezegd werd.

Hemkes en Lunow

In zijn Ter Apeler periode werkte Hemkes zakelijk samen met fotograaf Lunow, die voor Hemkes zijn etsen inlijstte. Vele (oud-)Ter Apelers bezitten dergelijke Hemkes-etsen in de klassieke donkere 'bobblijsten' met achterop het zegeltje van lijstenmakerij Lunow. Lunow was evenals Hemkes in Ter Apel komen wonen aan het begin van de jaren twintig van de vorige eeuw. Waar Lunow furore maakte met zijn portretten, deed Hemkes hetzelfde met zijn etsen. In zekere zin waren zij dus concurrenten, maar kennelijk gaven zij elkaar de ruimte, om elk een ander publiek te bedienen. Toch zijn er locaties bekend, die op vrijwel identieke wijze door beide heren zijn vastgelegd. De bekendste daarvan is de oude Twaalf Apostelenboom bij het Klooster.

De creatieve talenten van Johan Hemkes beperkten zich niet tot de beeldende kunsten. Onderdeel van de opleiding tot onderwijzer was ook de vaardigheid om

een viool te kunnen bespelen. Ook daarin streefde Hemkes ernaar het voor hem maximale te bereiken. Zo werd hij uiteindelijk eerste violist in het Drents Kamerorkest. Hemkes is als violist te horen in een opname van het kerstconcert uit 1962, te vinden op oudterapel.nl en ook via de website van de HVW.

Ex Libris van Johan Hemkes, vol met symboliek.

De nalatenschap van Hemkes is aan vele wanden in Ter Apel terug te vinden. Eén daarvan is het tegeltableau in de hal van de huidige RSG. Zeer sporadisch duikt onbekend werk op van Hemkes. Zo kwam het Museum Klooster enkele jaren geleden in het bezit van een tot dan toe onbekende kleurenpotloodtekening uit 1934, met daarop het pas gerestaureerde klooster in de sneeuw. Een grote collectie etsen van Hemkes werd in 2013 aangekocht en wordt sindsdien beheerd door de Stichting Gebroeders Hesse Fonds. ■

Literatuur

Van Schets tot Ets. Johan Hemkes, uitgeverij Lykele Jansma (Buitenpost 1980).

Henk Dekker e.a., *Aan de Zuidpunt van Westerwolde. De geschiedenis van de RHBS en RSG Ter Apel 1921-2011* (Veendam, 2011).

Dit artikel is een bijdrage van de Historische Kring Ter Apel.

Foto uit 1922 in de woning van RHBS-directeur Lindeijer (links) in het klooster van Ter Apel. Hemkes (tweede van links) en Cretier (geheel rechts) waren de enige leraren met een vaste aanstelling.

Metamorfoses van het Westerwoldse landschap

De Ruiten A tijdens de kanotocht door medewerkers van het tijdschrift *Noorderbreedte* over de A's in Westerwolde in 1979. Foto: © Engel Lameijer.

Beek in Beeld

Foto: Herman Janssen

Melle Wachtmeester: 'Het milieu was toen nog niet uitgevonden'

Komende zomer vindt aan de boorden van de Ruiten A en Westerwoldse A de kunstmanifestatie *Beek in Beeld* plaats. Het is de tweede editie van de gelijknamige happening in 1994. In de afgelopen 25 jaar is er veel gebeurd met en rond vooral de Ruiten A. Deze kennen we nu als een lieflijk beekje dat traag door het schier oneindige laagland van Westerwolde kronkelt. Het was echter niet altijd rozengeur en maneschijn als we het over dit paradepaardje van de nieuwe, zich Cittaslow noemende gemeente Westerwolde hebben. Met de in Ter Apel geboren Melle Wachtmeester, voormalig journalist van de *Winschoter Courant* en oud-wethouder van Bellingwedde, blikken we terug.

door Hans ter Heijden

Melle Wachtmeester kan het zich nog goed herinneren: "In de jaren vijftig ging ik als jongetje met mijn oom op zondagochtend vaak heel vroeg naar de Ter Apeler bossen om naar de reeën te kijken. Je kwam dan ook bij de plek waar de Ruiten A begon. De verbinding met het riviertje de Runde is nu weer hersteld, maar toen was het een armzalig stroompje."

We kennen de Ruiten A en het beekdal nu als een eldorado voor flora, fauna, wandelaars en kanoërs. Het *Unique Selling Point* van Westerwolde. Nog niet zo heel lang geleden was dat wel anders. Wachtmeester: "Het milieu was toen nog niet uitgevonden. Dat gebeurde pas in de jaren zeventig. Ik was toen journalist bij de *Winschoter Courant* en in die tijd kreeg de provincie

Drenthe als eerste een milieuambtenaar. Dat was helemaal nieuw. Die hebben we toen nog afgebeeld bij de Drentsche A, met allerlei schoonmaakartikelen en een dweil. Het woord milieu had toen een heel andere klank. Het werd niet in verband gebracht met je leefomgeving, met natuur. Ik vond dat erg jammer, maar daar was eigenlijk helemaal geen verzet tegen. De landbouw prevaleerde in die tijd. Het Mussel-Aakanaal en het Ruiten-Aakanaal waren er toen al. Die waren enorm vervuild door de agrarische industrie, de Avebe, en vanuit de Pekela's door de strokartonindustrie. Het water was echt gitzwart en als er bij de sluizen geslut werd, ontstond er - omdat er zoveel fosfaat in het water zat - een muur van schuim over de weg heen." Rita Jansen, echtgenote van Melle Wachtmeester en oud-directeur van het Groninger Landschap, vult aan: "Het was verschrikkelijk! Als ik dan naar Groningen ging, nam ik eau-de-cologne mee en pepermunt in de mond. Zo stonk dat. Daar werd je helemaal ziek van."

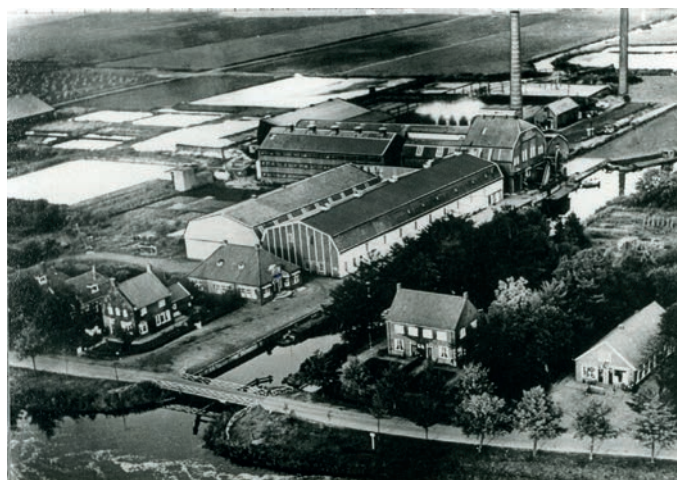
'Aardappelinrichting van Oost-Groningen'

De schaalvergroting in de landbouw was ingezet. Wachtmeester: "Toen ik op de middelbare school zat, heb ik nog een tijdje met veearts Dijkhuizen uit Sellingen meegelopen en dan kwam je bij die kleine gemengde bedrijfjes met soms minder dan tien hectare land, een paar koeien, varkens, een paard. Dat was het dan. De melk werd in traditionele melkbussen naar de melkfabriek in Laude gebracht. Maar toen ontstond de zuivelindustrie en moesten de boeren overschakelen op melktanks en dan moest je een bepaald volume hebben. In het begin niet eens zoveel, maar voor die kleine boertjes was dat de nekslag. Op alle fronten kwam de omwenteling.

De kanalisatie van de Ruiten A en Westerwoldse A had vooral als doel de afwatering te verbeteren. De machines werden steeds zwaarder, waardoor de bodemstructuur steeds verder in elkaar werd gedrukt. Het was vooral om de aardappelteelt zo intensief mogelijk uit te kunnen oefenen, net als de een-op-twee teelt die voor de beproefde een-op-vier teelt in de plaats was gekomen en het met chemische troep injecteren van de grond om aardappelziektes te voorkomen. Je kreeg in die jaren zeventig op een gegeven moment ook het programma 'Herinrichting van de Drentse en Oost-Groningse Veenkoloniën'. Met mijn collega Roel Dijkhuis heb ik daar toen nog een artikel over geschreven met de cynische titel 'Aardappelinrichting van Oost-Groningen'. Alles - ook de ruilverkaveling - was gericht op een zo hoog mogelijke productie van de fabrieksaardappel. De Avebe was natuurlijk ook een belangrijke werkgever. Tot op een gegeven moment de aardappelziektes toenamen en de bodemstructuur naar de knoppen ging. Ook de stofstormen werden heviger en toen kwam het inzicht: het moet anders. Eindelijk werden toen ook natuurorganisaties bij de discussie betrokken; daarvoor was het puur een zaak van boeren onderling. Bert Veeman van het IVN in de voormalige gemeente Bellingwedde was een van de eersten die ook bij de ruilverkaveling bij Vriescheloo betrokken was. Die kentering kwam pas vanaf de jaren negentig." →

Brug over de Westerwoldse A bij Bellingwolde (1952).
Foto: F. Tahl. Groninger Archieven 818_20034.

Coöperatieve Aardappelmeelfabriek Westerwolde te Veelerveen (1913-1964, vanaf 1956 'lid' van de Avebe).
Collectie Streekhistorisch Centrum Stadskanaal, foto 03511.

Westerwoldse A bij Wedde, vlakbij de samenstroming van Ruiten A en Mussel A. Foto (1935-1955): F.G. Knol. Groninger Archieven 818_21353.

'De Westerwoldse A tot Z'

Onder de titel 'De Westerwoldse A tot Z' publiceerde het tijdschrift *Noorderbreedte* in oktober 1979 een verslag van een kanotocht over de midden- en benedenloop van Ruiten A, Westerwoldse A en de Dollard. De tocht werd gemaakt van 22 tot en met 24 juni 1979 door elf mensen, onder wie Jan Abrahamse, Noortje van Leeuwen en Melle Wachtmeester, de auteurs van het artikel. Dit is niet alleen de neerslag van de tocht, maar ook van 'enige literatuurstudie', gesprekken met omwonenden en gegevens afkomstig van Bert Veeman uit Bellingwolde. Gerefereerd wordt onder meer aan de oprichting van de 'Vereniging ter Bevordering der Kanalisatie van Westerwolde' op zaterdag 7 november 1891 in de Harmonie te Winschoten. Secretaris A.A. Lubberts schreef daarover onder meer:

Hoe meer de hooggelegen Drentsche venen aangesneden worden, hoe sneller de vloed op Westerwolde komt aanbruisen. De vele bochten in de Ruiten- en Mussel A belemmeren een snelle afstroming en ook de bruggen over de Westerwolsche A (achter Bellingwolde alleen al een twintigtal) bemoeilijken de afvoer van het overtollige water. Voor geheel Westerwolde is de toestand treurig. Alle gronden beoosten de leidijken zijn in de zomers van 1888, 1889, 1890 en 1891 onder water geweest. De hooioogst over geheel Westerwolde is gedurende die jaren voor meer dan een derde deel mislukt.

Dus al eind negentiende eeuw werden er - onder leiding van B.L. Tijdens - plannen voor de kanalisatie gemaakt. De 'heerlijkheid' Westerwolde stond er belabberd voor. De kanalen kwamen er en ook de Ruiten A en Westerwoldse A werden, zij het pas later, voor een groot

deel recht getrokken. *Dra zal langs breede waterbaan De Welvaart door zijn velden gaan, zo werd er in 1892 gedicht. De kanovaarders van Noorderbreedte vroegen zich in 1979 af hoe het landschap er vanaf de beek uit zou zien. Het verslag leest nu eens als een avontuurlijk jongensboek, dan weer als een kritisch manifest, maar is bovenal een waardevol document van bevlogen journalisten met liefde voor het landschap. Het geeft een goed beeld van de staat waarin Ruiten A en Westerwoldse A zich op dat moment bevonden.*

Soms waren de kanoërs lovend:

Voor al in de omgeving van Ter Borg maakt het landschap een tamelijk ongeschonden indruk. Dit gedeelte behoort nog steeds tot het meest imposante deel van Westerwolde. Een bonte afwisseling van bossen, houtwallen, heideveldjes en essen flankiert de prachtige oeverlanden, waarop zwaar eikenhout aanwezig is. Enkele oude riviermeanders, die zich duidelijk in het landschap aftekenen, maken dit gebied erg waardevol.

Een gore gootsteen

Een dieptepunt tijdens de tocht was de oversteek van het Mussel-Aakanaal:

Langzaam, uiterst langzaam vordert de tocht. De achterstand op het vaarschema wordt aanzienlijk. Oorzaak: de vele stuwen, de overvloedige plantengroei en de onontkoombare oversteek van het Mussel A-kanaal, een gore gootsteen. De barrière lijkt te groot: twee dijken (dus kano's twee keer uit en in het water tillen) en een stinkende zwarte watermassa, die de reukorganen tart. Na lang dralen ('zullen we maar stoppen?') is het Hans die de overkant bereikt. De rest volgt gelaten. Voor Wedde, nabij de Hongerige Wolf wordt eindelijk de laatste stuw bereikt. Na acht stuwen zijn we ruim zes meter lager

Het door de uitbreiding van de camping bedreigde boezemgebied bij de brug over de Westerwoldse A. Melle Wachtmeester: 'Dit is niet uit te leggen'. Foto auteur.

dan bij Laude. Het is al laat in de avond als we het poenige, deels in het water gebouwde hoofdkantoor van het Waterschap Reiderzijlvest¹ passeren en vervolgens afmeren in het recreatieoord Wedderbergen.

Melle Wachtmeester: “Ja, dat stinkende kanaal! Dat was in de buurt van Ter Wupping. Maar daarvoor waren we al op een zijtak vastgelopen achter Vlagtwedde. Dat heeft men een paar jaar geleden weer uitgediept. Je hebt nu ook allemaal vistrappen. Bovendien is door de verbreding het bergingsvermogen enorm vergroot.

Het natuurontwikkelingsproject is nu op wat invuloefeningen na voltooid. Er is ook wel bekeken of je rond Oudeschans de oude A weer terug zou kunnen brengen, maar dat was een probleem, omdat het een grootschalig landbouwgebied is. Dat werd te kostbaar. Daar is de oude loop dus helemaal verdwenen en overgenomen door het Veendiep, terwijl de gekanaliseerde A nu langs Oudeschans loopt.”

Uniek

Het Westerwoldse landschap heeft in zo'n 100 jaar een aantal metamorfoses ondergaan. Eerst door de ontginning, toen door de schaalvergroting, nu rond de A's door natuurontwikkeling. Hoe vind je dat de beek die jullie ooit bevaren hebben, er nu weer - kronkelend en wel - bij ligt? “Zoals het nu weer teruggebracht is, is op zich wel uniek. Dat had ik zeker niet voor mogelijk gehouden en er zijn ook elementen aan toegevoegd. Het is natuurlijk lastig om precies het oorspronkelijke terug te krijgen. Je had destijds bijvoorbeeld veel van die versnipperde boerenbedrijfjes met houtwallen op de perceelgrenzen. Dat krijg je niet meer terug.”

Tenslotte moet Wachtmeester nog iets van het hart. “Zeker, een mooi project. Anderzijds zijn er ook weer bedreigingen, zoals nu recent in het prachtige beekdal van de Westerwoldse A bij de brug in de Eltjo Mulderweg bij Wedderveen. Dat is een van de meest kwetsbare gebieden, een flessenhals in het Natuurnetwerk Nederland. Dat men uitgerekend daar Camping Wedderbergen wil uitbreiden, staat haaks op het hele project en is niet uit te leggen.” ■

Literatuur

Jan Abrahamse, Noortje van Leeuwen, Melle Wachtmeester, *De Westerwoldse A tot Z in: Noorderbreedte*, 1 oktober 1979, 133-143. Zie: <https://noorderbreedte.nl/1979/10/01/de-westerwoldse-a-tot-z/>

Inrichting EHS Westerwolde: <http://www.ruitena.nl/>

Met dank aan fotograaf Engel Lameijer (www.lameijer.com) voor het ter beschikking stellen van de foto's van de kanotocht.

Kunstmanifestatie Beek in Beeld: zie p. 12 →

‘De Westerwoldse A tot Z’ in beeld
Hieronder enkele van de vele foto's die het verslag van de kanotocht over de A's van Ter Apel naar de Dollard in *Noorderbreedte* van 1 oktober 1979 illustreerden. Foto's: © Engel Lameijer.

De Ruiten A in de omgeving van Sellingen.

Tijdens een pauze wordt de route bestudeerd in het roemruchte café van Frans van der Wal in Jipsinghuizen. Links vooraan zit Melle Wachtmeester, rechts (wijzend op de kaart) Jan Abrahamse, een van de oprichters van de *Waddenvereniging* en van het blad *Noorderbreedte*.

Stuwen zijn lastige obstakels. ‘Na acht stuwen zijn we ruim zes meter lager dan bij Laude’.

1) Dit is nu een van de gemeentehuizen van de gemeente Westerwolde. Het andere staat in Sellingen.

Kunstmanifestatie Beek in Beeld

‘En aan je voeten gaat het water’

In 1994 organiseerde de stichting *Tussen Juffer en Borg* de eerste editie van de kunstmanifestatie Beek in Beeld. Op dat moment was de Gebiedscommissie Westerwolde al begonnen met het ambitieuze project *Inrichting Ecologische Hoofdstructuur Westerwolde*. Gebieden rondom de Ruiten A, en ook de beek zelf, werden ingrijpend veranderd. Het beekdal zou kronkeliger, natter, kleurrijker, gevarieerder en unieker worden.

Jan Willem Kok, destijds voorzitter van *Tussen Juffer en Borg*: “Een van de doelen van de kunstmanifestatie was om de veranderingen van het landschap in de beekdalen uit te dragen. Kunstenaars kunnen dat als geen ander. Bovendien wilden we het belang van beeldende kunst voor de gemeenschap onderstrepen.”

Theater van de Natuur

Het *Theater van de Natuur* in Sellingen is een blijvend resultaat van de eerste editie van *Beek in Beeld*. Het is een creatie van kunstenaar Adriaan Nette, die sindsdien ook meewerkte aan diverse culturele evenementen rond de dichterstrap. Samen met Jan Willem Kok van de stichting *Artphy* in Wessinghuizen heeft hij nu het initiatief genomen voor *Beek in Beeld 2.0*. Kok: “Het doel is opnieuw veranderingen van landschap, landbouw en natuur in relatie met kunst in de schijnwerpers te zetten. Immers, het landschap is de afgelopen 25 jaar in positieve zin gewijzigd. En er zullen zeker nog meer transformaties volgen. Alleen al vanwege de klimaatverandering, de zeespiegelrijzing en de ontwikkeling van de natuurinclusieve landbouw.”

Beek in Beeld 2.0: 15.6 - 15.9 2019

Op diverse locaties bij de Ruiten A en Westerwoldse A worden beeldende kunstwerken geëxposeerd van onder meer Trudy Oosterhuis, Marinus van Dijke en Jan Robert Leege. Zij laten zich bij het maken ervan inspireren door de veranderingen in het landschap. *Museum de Oude Wolden* in Bellingwolde en het *Museum Klooster Ter Apel* haken bij de manifestatie aan. In het MOW komt bijvoorbeeld een expositie met werk van kunstschilder Geert Schreuder.

‘Het is alsof de natuur wacht op het werk van onze handen om geheel compleet te zijn.’ Dom. Hans van der Laan.
Foto: Herman Janssen.

Muziek en poëzie

Op zondag 7 juli is er 's morgens een happening bij het *Theater van de Natuur* waar leerlingen van *Ubbo Emmius Stadskanaal* en de *RSG Ter Apel* performances geven en enkele dichters van wie verzen in de dichterstrap gebeiteld zijn, voordragen uit eigen werk (o.a. Jean Pierre Rawie en K. Schippers). 's Middags is er bij *Artphy* de literair-muzikale salon ‘En aan je voeten gaat het water’ met optredens van zangeres Marlene Bakker, gitarist-zanger Mark Schimmel en de dichters Fieke Gosselaar, Tonnus Oosterhoff, Willem Jan van Wijk en Lilian Zielstra.

Jan Willem Kok van *Artphy*.
Foto: Herman Janssen.

Nadere informatie volgt op de website www.artphy.nl.

Adriaan Nette (l) tijdens het project *De Kunst Van Natuurlijk Belevén* met leerlingen van *RSG Ter Apel* in het *TvdN* (2009).
Foto: auteur.

Wat straatnamen ons soms vertellen

Herinneringen aan het voormalige klooster in Ter Apel

Sommige straatnamen herinneren ons aan het verleden. Niet iedereen is zich hier altijd bewust van. In Ter Apel verwijzen verschillende straatnamen naar de geschiedenis van het voormalige klooster dat in het dorp gevestigd is. Aan de hand van enkele voorbeelden laat dit artikel zien welke historische feiten er achter deze straatnamen schuilgaan.

Tekst en foto's: Erik Wubs

Jacobus Wiltinghstraat

In 1458 werd Ter Apel gekocht door Jacobus Wiltingh.¹ Hij was pastoor te Garrelsweer en vicaris van Loppersum.² Wiltingh was afkomstig uit een Westerwolds geslacht en werd geboren in Onstwedde.

Witherenstraat

Ter Apel werd gekocht van de premonstratenzers in Schildwolde. In de Middeleeuwen werden de mannelijke en vrouwelijke premonstratenzers in de volksmond ook wel 'witheren' of 'wittevrouwen' genoemd. Ter Apel

was niet meer dan een kleine nederzetting. Er werden agrarische werkzaamheden verricht voor het klooster in Schildwolde. In 1458 was Ter Apel om onbekende redenen verwoest.

Kruishereweg

In 1464 schonk Jacobus Wiltingh Ter Apel aan de kruisbroeders.³ Het was zijn wens dat de kruisbroeders er een kloostergemeenschap zouden vormen. De schenking zou komen te vervallen als er niet binnen twee jaar een kloostergemeenschap zou zijn ontstaan. Wiltingh beloofde de kruisbroeders mee te werken aan de bouw van het klooster. →

De Kruishereweg herinnert aan de stichters en broeders van het voormalige klooster in Ter Apel.

- 1) Ter Apel wordt in middeleeuwse en vroegmoderne bronnen *Apell* en *Domus Novae Lucis*, of kortweg *Novae Lucis*, genoemd. Gemakshalve wordt in dit artikel het hedendaagse *Ter Apel* gebruikt.
- 2) Een vicaris is een plaatsvervanger van een kerkelijk bestuurder binnen de Rooms-Katholieke Kerk.
- 3) In de Middeleeuwen noemden de kruisheren zichzelf kruisbroeders.

Het voormalige klooster Bentlage nabij Rheine in het hedendaagse Duitsland is het moederklooster van het voormalige klooster in Ter Apel.

Daarnaast zou Wiltingh de eerste twee jaar in het levensonderhoud van de bewoners voorzien. Hij verklaarde zich ook bereid om zijn landerijen, waaronder zijn erf in Onstwedde, aan de kruisbroeders te schenken indien er binnen twee jaar daadwerkelijk een kloostergemeenschap zou zijn gevormd.

Bentlagestraat

Een vergadering van alle priors van de kloosters van de kruisbroeders wees klooster Bentlage nabij Rheine in het hedendaagse Duitsland aan als moederklooster van Ter Apel. Dat betekende dat het klooster nabij Rheine zou zorgen dat de eerste kruisbroeders daadwerkelijk naar Ter Apel zouden vertrekken.

Domus Lucisstraat

Het klooster in Ter Apel dat vanuit het klooster nabij Rheine werd gesticht kreeg de Latijnse naam *Domus Novae Lucis*: Huis van het Nieuwe Licht. Volgens sommige overleveringen zou er nog een ander ouder klooster op dezelfde plek hebben gestaan. Dit klooster zou de naam *Domus Lucis* hebben gehad. In die zin zou het klooster van de kruisbroeders een huis van *nieuw* licht zijn. Historisch onderzoek heeft echter aangetoond dat er geen bewijzen zijn voor dit verhaal.

Daarentegen zou hij de ban uitspreken over diegenen die het klooster zouden belagen

Coenraad van Diepholtstraat

In 1465 keurde Coenraad van Diepholt, die op dat moment bisschop van Osnabrück was, de stichting van het klooster en de wijding van de plaats goed. Ter Apel viel op dat moment onder het religieus gezag van zijn ambt. Van Diepholt zegde toe het klooster te zullen beschermen en verdedigen en beloofde een afluut van veertig dagen aan beschermers, weldoeners en bezoekers. Daarentegen zou hij de ban uitspreken over diegenen die het klooster zouden belagen.

In het bos nabij het voormalige klooster in Ter Apel herinnert een uitstekende steen boven de Molen A aan de vroegere watermolen.

Hinrick van Den Berghestraat

De eerste prior van het klooster in Ter Apel werd Hinrick van Den Berghe. In 1465 kwamen Van Den Berghe, drie broeders en enkele leken naar Ter Apel toe.⁴ Hun aanwezigheid en de goedkeuring van de bisschop van Osnabrück was voor schenker Jacobus Wiltingh genoeg om zijn toegezegde landerijen al in hetzelfde jaar definitief aan het klooster te schenken.

Van Den Berghe was als procurator van klooster Bentlage verantwoordelijk geweest voor alle economische zaken die zich daar voordeden. Tijdens zijn jaren als prior in Ter Apel werd een begin gemaakt met de opbouw van de kloostergemeenschap. In 1472 had de gemeenschap een grote tegenslag te verduren. Een brand legde een groot gedeelte van het kloostergebouw in de as. Het klooster kwam de tegenslag te boven en al in 1473 werden vijf altaren in de kerk opnieuw gewijd.

Molen A Laan

Na het prioraat van Van Den Berghe bleven zijn opvolgers verder bouwen aan de Ter Apeler kloostergemeenschap. Het klooster was gedurende een lange tijd een groot agrarisch bedrijf dat diverse bezittingen had in de wijde omgeving. Er werden niet alleen aanpassingen en toevoegingen gedaan aan het kloostergebouw, maar er werd ook van alles gerealiseerd in de directe omgeving van het klooster.

Zo werd er een aftakking gegraven van de Ruiten Aa, een nabijgelegen beek. Deze aftakking, de Molen A, was nodig om een watermolen van stromend water te voorzien. Het klooster had hiervoor toestemming gekregen van Egge Addinga die als heer van Westerwolde het wereldlijk gezag voerde en voor dergelijke aangelegenheden zijn goedkeuring moest geven.

Johannes Emmenstraat

In de loop van de zestiende eeuw braken er moeilijkere tijden aan voor het klooster in Ter Apel. Het was de tijd

4) Leken zijn mensen die geen kerkelijke wijdingen hebben gehad en dus geen priester zijn. Ze kunnen echter wel kloostergeloften afleggen.

van de Reformatie en de Nederlandse Opstand. Deze ontwikkelingen hadden negatieve gevolgen voor het klooster. Zo werden er oorlogshandelingen uitgevoerd in de wijde omgeving. Te midden van dit alles werd Johannes Emmen in 1587 de laatste prior.

Willem Lodewijk van Nassau veroverde in 1593 Westerwolde. Dit bracht een verbod op de uitoefening van de katholieke godsdienst met zich mee en het monastieke gehalte van de Ter Apeler kloostergemeenschap zal langzamerhand zijn afgenomen. Emmen bleef nog lange tijd beheerder van het omvangrijke agrarische bedrijf dat het klooster was. Hij trouwde en werd vader van een dochter. Bovendien werd Emmen de eerste hervormde predikant van Ter Apel. In 1614 overleed hij.

Nederveen Cappelstraat

Tussen 1931 en 1933 werd het op dat moment sterk vervallen voormalige klooster in Ter Apel gerestaureerd. Dit gebeurde onder leiding van ingenieur C.L. de Vos tot Nederveen Cappel. Tijdens deze jaren kreeg hij een grote bewondering voor de plek. Na zijn overlijden werd er in 1940 ter nagedachtenis een glas-in-loodraam geplaatst in het voormalige klooster.

Het herdenkingsraam was een initiatief van de Vereniging tot Bevordering der Bouwkunst. Tot aan zijn overlijden in 1935 was De Vos tot Nederveen Cappel voorzitter van de vereniging. Het raam werd ontworpen door de Groningse kunstenaar Johan Dijkstra, onder meer bekend van de Groningse kunstenaarskring De Ploeg en tevens lid van de Vereniging tot Bevordering der Bouwkunst.

Tot de erfenis van de Vos tot Nederveen Cappel behoort ook een boekje dat hij in 1934 schreef over het voormalige klooster in Ter Apel. Hierin concludeerde hij: "Het gerestaureerde klooster (...) mag als eenig in ons land worden beschouwd, daar geen enkel klooster uit den-zelfden tijd, waaruit deze gebouwen dateeren, nog zoo goed in zijn oorspronkelijken vorm is bewaard gebleven".⁵ ■

Literatuur

De Vos tot Nederveen Cappel, C.L. *Geschiedenis en Beschrijving van het voormalig Klooster Ter Apel*. Groningen, 1934.

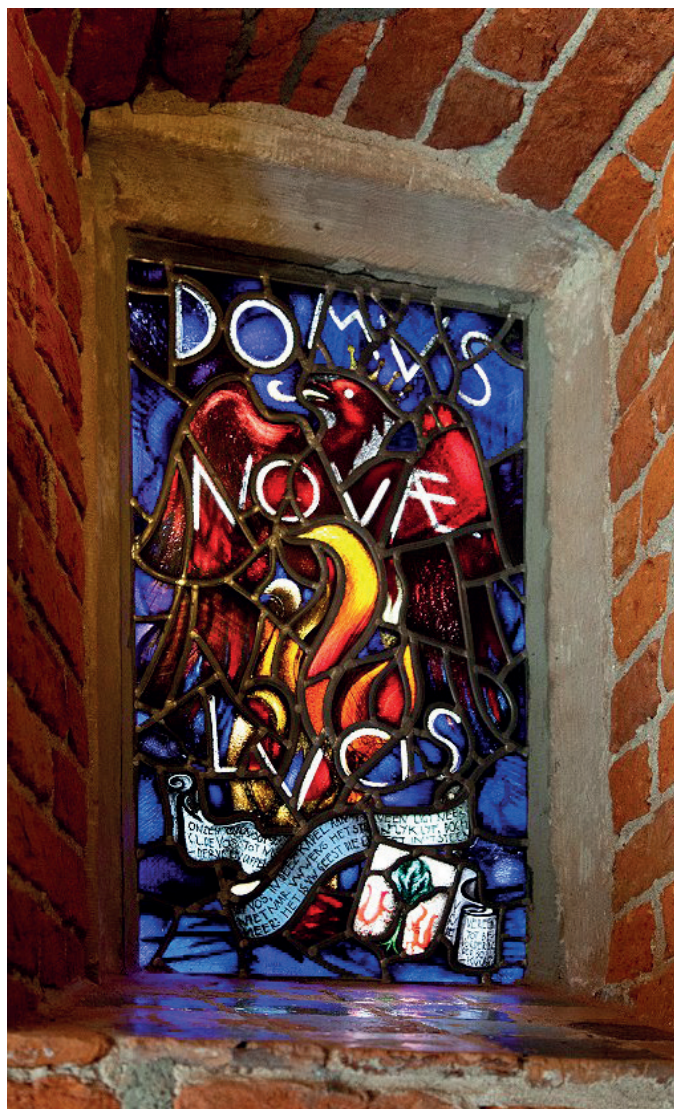
Schuitema Meijer, A.T. *Het klooster Ter Apel*. Groningen, 1966.

Vermeulen, N.J.J. "De Kruisheren van Ter Apel." *Clairlieu: Tijdschrift gewijd aan de geschiedenis van de Kruisheren* 48/49 (1990-1991): 3-91.

Van der Wal, Mieke. *Flonkerende lichten geschilderd in glas: Johan Dijkstra als glazenier*. Ter Apel, 2018.

In het voormalige klooster van Ter Apel was de vroegere sacristie onderdeel van de voormalige pastorie. Hier moet Johannes Emmen als laatste prior en eerste hervormde predikant van Ter Apel hebben rondgelopen.

In het voormalige klooster van Ter Apel herinnert een glas-in-loodraam aan ingenieur C.L. de Vos tot Nederveen Cappel die tussen 1931 en 1933 de restauratie van het op dat moment sterk vervallen voormalige klooster leidde. Foto: Museum Klooster Ter Apel.

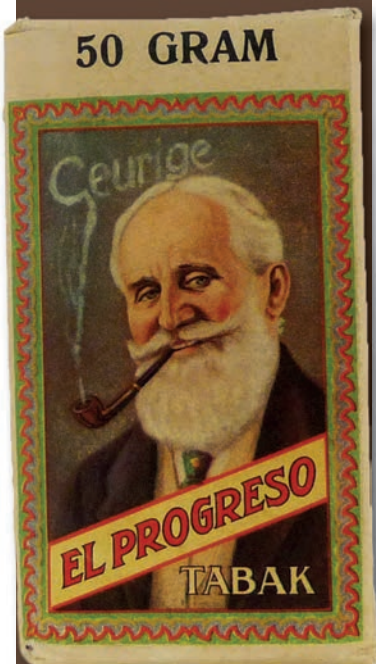
5) C.L. de Vos tot Nederveen Cappel, *Geschiedenis en Beschrijving van het voormalig Klooster Ter Apel* (Groningen, 1934) 15.

Sprekend object

Het MOW | Museum
de Oude Wolden
belicht objecten uit
eigen collectie

Amateurtabak / shag 1945
Foto: het MOW

Pijptabak. Datering onbekend
Foto: het MOW

Toen roken nog gewoon was

door Obby Veenstra

De collectie van het MOW bevat veel voorwerpen uit een tijd dat het roken van tabak nog heel gewoon was. Tegenwoordig roken steeds minder mensen vanwege bewezen gezondheidsrisico's.

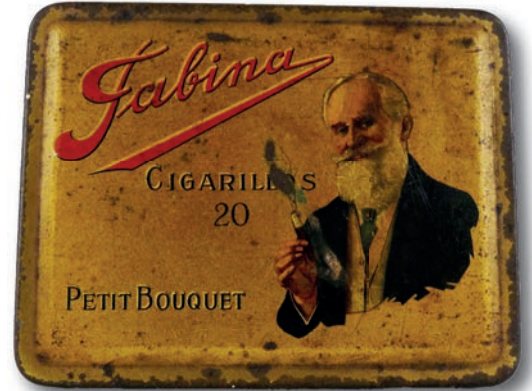
Roken als geschiedenis

Lange tijd, tot ongeveer de 16e eeuw, was roken in Nederland en heel Europa juist niet zo gewoon. Voor zover bekend was de eerste roker in dit gebied een Spanjaard die meevoer met Columbus. Hij arriveerde in 1492 in Amerika en ontdekte daar het gebruik van tabak. Toen deze Rodrigo de Jerez eenmaal thuis op straat rookte, bekeek men hem met grote argwaan. Hij belandde in de gevangenis op verdenking van toverij en zou daar zeven jaar blijven.

Vanaf de 16e eeuw raakte roken toch langzaam ingeburgerd om vanaf de 17e eeuw tot bloei te komen. Gebruikers pruimden (kauwden) of snoven tabak of rookten het in een pijp. In de 18e eeuw kwamen hier sigaren bij en pas in de 19e eeuw sigaretten. De industrialisatie betekende een enorme stimulans voor tabaksproducenten in zowel Amerika als Nederland, waaronder bijvoorbeeld de Groningse firma Niemeijer (sinds 1819). 'Rookt!' werd het motto van de stroom reclame die volgde. Halverwege de vorige eeuw rookte bijna 60 procent van de volwassen bevolking in Nederland. Tegenwoordig is dat iets minder dan een kwart (23,1 % in 2017 volgens het Trimbos Instituut). Het aantal rokers blijft al jaren dalen.

Pijp van meerschium

In de museumcollectie vind je tientallen soorten rookgerei en accessoires. Wat te denken van de pijp van meer-

Sigarendoosje ca. 1960 Foto: het MOW

schuim (zie foto rechtsonder). Meerschium is een mineraal dat als steen zacht en vet is en zich zo goed laat bewerken. Veel van deze pijpen kennen dan ook uitvoerig beeldsnijwerk. Deze pijp draagt een paard en stamt uit de periode rond 1900. Op andere meerschiumen pijpen tref je vrouwen, mensenhoofden, dierenkoppen en zelfs erotische taferelen aan. Op de website van het Amsterdamse Pipe Museum vind je meer foto's en informatie over deze en andere pijpen.

Rookwaar in alle soorten en maten

Naast diverse houten en stenen pijpen kent de collectie ook oude pijpen van klei, aanstekers en zelfs tabak. Kwispedoors, waar je pruimtabak in uitspoog en (verzilverde) tabakspotten maken de collectie compleet. Je ziet hier een selectie van objecten. Opmerkelijk zijn pakjes 'amateurtabak' uit de Tweede Wereldoorlog. Door schaarste ging men tabak weer zelf verbouwen. ■

Verantwoording

Bovenstaande informatie volgt uit de museale collectiebeschrijving en onderzoek op www.historiek.net, www.isgeschiedenis.nl, www.pijpenkabinet.nl, www.pipemuseum.nl en www.tabakshistorie.nl. De foto's zijn van Marieke Balk, Jacob Katuin en Anton Tiktak. Alle getoonde objecten stammen uit de periode 1860-1960.

Sigarettendoosje 1940-1947 Foto: het MOW

Sigarettendoosje 1940-1947 Foto: het MOW

Zilveren tabakspot en pijpkomfoor, circa 1861 Fotograaf Anton Tiktak

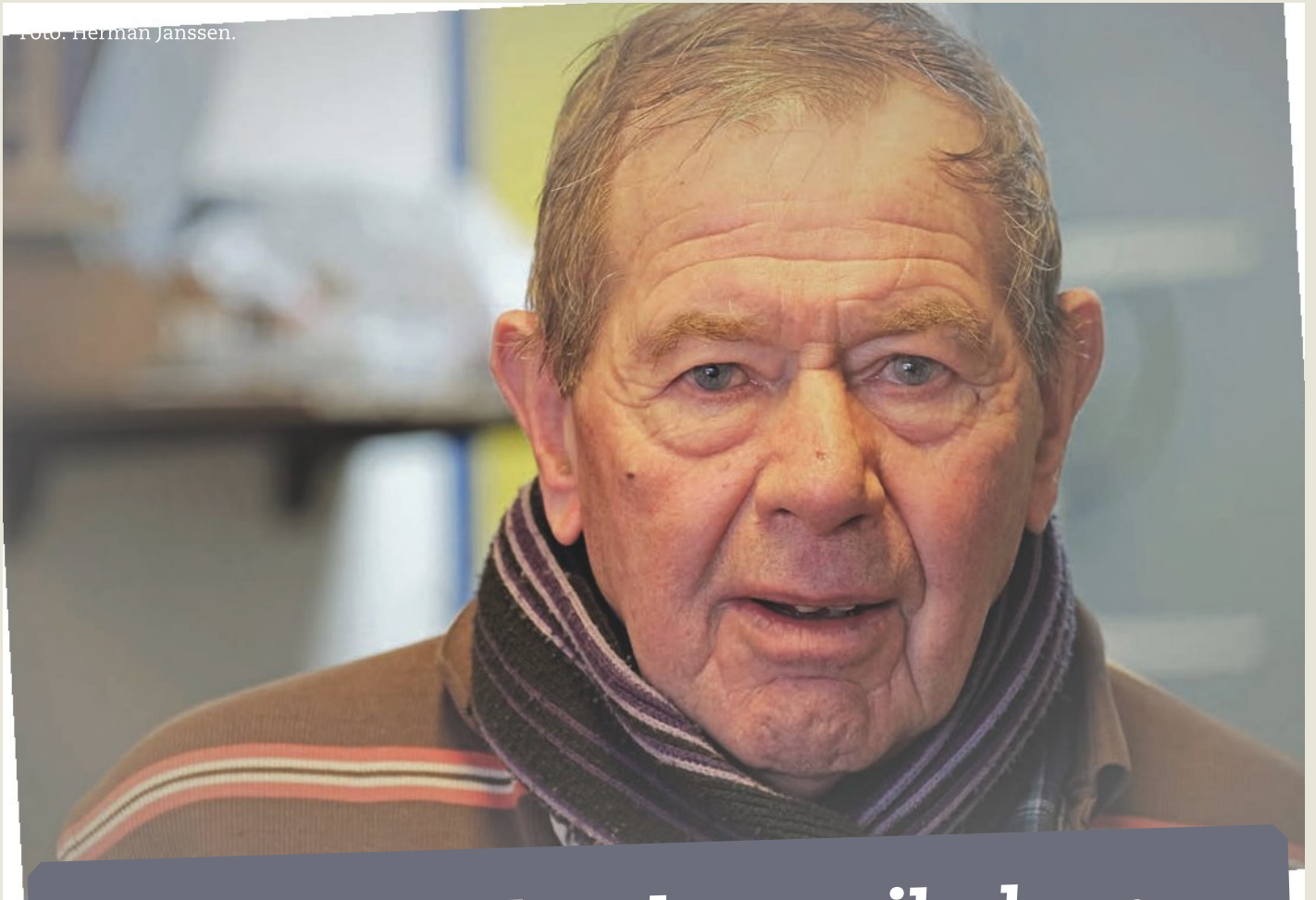

Roode ster tabak, van de Groningse fabrikant Niemeijer. Eerste helft 20e eeuw Foto: het MOW

Pijp van meerschuim, circa 1900 Fotograaf Marieke Balk

Foto: Herman Janssen.

**‘Als je denkt: dat ga ik doen,
dan ga je dat doen. Klaar.’**

De ‘wielerhistorie’ van **Heiko Kiewiet** uit Wedde

Tweewielers Kiewiet is een begrip in Wedde en omstreken. Het is nog een van de weinige winkels in het dorp. De supermarkt, ooit een belangrijke ontmoetingsplaats, staat er verlaten en troosteloos bij. Er is geen nering meer. Overigens is Wedde een prachtig, groen dorp met de Burcht bijna in de achtertuin van Heiko Kiewiet, die met zijn fietsenwinkel gestaag doorgaat. En er is nog horeca, niet in de laatste plaats voor de toeristen, die bij Kiewiet ook een fiets kunnen huren. Aanvankelijk zat hij in de autohandel, maar in 1983 stapte hij over van de vier- naar de tweewielers. “Ik wilde wat anders, een eigen zaak beginnen. Ik heb er nooit spijt van gehad.” Een gesprek met een van de laatsten der Mohikanen in Wedde. Over tijden die veranderen.

door Hans ter Heijden

*Kiewiets Wedder
Wielerronde, schilderij
van Geert Schreuder,
februari 2019.
Jarenlang organiseerde
Heiko Kiewiet
wielervonden in en
rond Wedde.*

Mijn 45 jaar oude Gazelle koester ik. Alleen had ik op een gegeven moment een probleem met de versnelling, die steeds ongevraagd van de eerste in de tweede sprong. Diverse fietsmakers bogen zich erover, maar verhielpen het euvel niet. Tot ik bij Tweewielers Kiewiet aanklopte. "U komt morgenmiddag om vijf uur terug", zei Kiewiet tegen me. Dat deed ik. "Probeer hem maar even", zei hij. Ik reed een rondje door Wedde en het wonder

was geschied: de versnelling deed exact wat ik wilde. Geen nieuwe, dure versnellingsnaaf, maar vakkundig sleutelwerk van een erkende rijwielhersteller. Zo leerde ik Heiko Kiewiet kennen en wipte ik daar af en toe de werkplaats in om een praatje te maken. Een interview vond hij niet nodig, maar nu zit ik - op zijn vrije maandag - toch bij hem thuis in de keuken. "Kopje thee?" →

Voordat hij zijn rijwielzaak begon, werkte Kiewiet in de autohandel, o.a. bij Auto Edens in Winschoten. Hij ging toen ook het revolutionaire nieuwste model van DAF verkopen: de Daffodil. Afbeelding: Geheugen van Nederland.

Jonge jaren

Je vertelde dat je niet hiervandaan komt. “Nee, ik kom uit Noord-Holland, uit Den Oever, bij de Afsluitdijk. Ik ben daar geboren tijdens de oorlogsjaren. Mijn vader zat in het verzet en dat heeft hem zijn leven gekost. Wat er precies is gebeurd weet ik niet. Hij ligt begraven op het Nationaal Ereveld in Loenen. Mijn moeder is toen met mijn oudere zusje en mij teruggegaan naar Bourtange, waar ze ook vandaan kwam. We zijn bij mijn opa en oma op de boerderij gaan wonen. Het was daar beter dan in Noord-Holland. Daar was niks. Hier was genoeg te eten en merkten de mensen eigenlijk weinig van de oorlog.” Ook de familie van Heiko's vader woonde in Groningen. “In Bourtange ben ik opgegroeid en naar school gegaan. Die zat toen ook al aan de Lodewijkstraat. Daarna deed ik de mulo in Vlagtwedde. In die tijd kreeg je nog alle vakken. Keuzepakketten had je niet. Zo kreeg je alle talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels. Op de lagere school werd je daar al op voorbereid. Je moest dan nablijven en kreeg ter voorbereiding op de mulo al Franse les, want dat was een moeilijke taal. Na de mulo ben ik boekhouder geworden in Winschoten, bij garage De Venne. Het eerste jaar ging vrij goed, maar toen begon het me te vervelen, want je zit maar in een hokje en verder kom je niet. Dat vond ik maar niks. Dus toen heb ik tegen mijn baas gezegd: ‘Ik wil er wat bij doen’. Zijn antwoord: ‘Doe het magazijn er maar bij’. En zo ga je steeds verder.”

Het pientere pookje

Later stapte Kiewiet over naar een andere garage in Winschoten. “Vroeger werd je ‘weggekocht’. Net als voetballers nu. Wat was het geval? Auto Edens ging DAF verkopen, de Daffodil was toen een nieuw model. Edens wilde mij graag hebben. Ik had echter al tien jaar bij die andere baas gewerkt, dus daar ga je niet een twee drie weg. Maar ik ben wel gaan praten en toen zei hij: ‘Je verdient hier in ieder geval 50 gulden in de week meer’. Tja, dus toen ben ik toch daar gaan werken. Ik kon er met

Heiko Kiewiet startte zijn fietsenwinkel op de hoek van de Hoofdweg en de Middenweg in het pand waar ooit de smederij van Aalderikus en - later - Hendrik Smid was gevestigd. Op deze foto uit circa 1932 zit zoon Hendrik op de motor, vader Aalderikus staat er rechts naast.

mijn ervaring het magazijn inrichten en omdat ik ook de boekhouding kon doen, paste dat wel. Maar na een paar jaar zei m'n baas: ‘Je moet vertegenwoordiger worden’. Dus toen ben ik jarenlang vertegenwoordiger geweest voor Alfa Romeo, Renault, DAF en later nog Volvo. Ja, het pientere pookje van DAF. Die Van Doorne was toen al goed bij de tijd! Ik was niet alleen verkoper in de showroom, maar ook bij de weg. In die tijd was het zo dat er een advertentie in de krant stond van die automerken en dan kon je een bon invullen als je belangstelling had en dan ging ik naar die mensen toe. En na een jaar of twee namen we zelf weer contact op en vroegen we of ze hun auto niet wilden inruilen.”

‘Vroeger werd je weggekocht. Net als voetballers nu.’

Fietsenwinkel

Maar ik weet niet beter dan dat Kiewiet een fietsenzaak is. “Ja, op een gegeven moment wilde ik wat anders en toen ben ik in de fietsenhandel gegaan. En meteen met een eigen winkel in Wedde. Wij woonden toen bij mijn schoonouders in, die een garage hier in Wedde hadden. Ik ben dus met de dochter van de garagehouder getrouwd. Dat was garage Meijer. Wij begonnen hier tegenover, waar eerder smederij Smid zat. De fietsenwinkel ben ik in 1983 begonnen. In de autohandel ging het door de economische recessie minder en je kreeg toen de ROG: Recreatiegebieden Oost-Groningen. In de Wedderbergen hebben ze toen vakantiehuisjes neergezet. Ik dacht: daar zit ook fietsverhuur in. Dat idee kwam gewoon van de ene dag op de andere. In die tijd zat er in Wedde geen fietsenwinkel. Ik ben begonnen met Batavus en dat merk

verkoop ik nog steeds, maar nog wel meer merken en later kwamen de racefietsen erbij.”

Je begon met een etalage met fietsen en een werkplaats?

“Ja, ik had eerst een vakopleiding gevolgd. Twee keer in de week ging ik naar Assen en een keer in de maand naar Voorschoten. Want je moest een vakdiploma hebben. En natuurlijk een middenstandsdiploma, maar dat had ik al. Die vakopleiding heet nu Innovam, maar toen was het de ‘Stichting Opleiding voor automobielbedrijven, tweewielers en aanverwante bedrijven’.”

Al snel organiseerde Kiewiet ook wielervonden. “Ja, de mensen kwamen hiervoor ook uit de buurt, uit Vlagtwedde, Blijham, Vriescheloo. Die tochten gingen op de racefiets. Mountainbikes had je nog niet. Omdat er steeds meer verhuurfietsen bij kwamen, werd het op een gegeven moment daar aan de overkant te klein. Ik had daarom containers in de tuin staan. Dat mocht wel, maar er moesten wielen onder komen, of ze nou werkten of niet, je moest die containers kunnen verplaatsen. Onzinnige regels. Nou ja, dan verzette je ze een halve meter en dan had ik ze verplaatst.”

Buurthuis

Naast het huis waar Heiko nog steeds woont, zat toen het buurthuis. “We zijn hier in 1990 heen verhuisd, de winkel zat toen nog aan de overkant. Omdat ik in het bezit was van een horecadiploma, had de voorzitter van het bestuur van het buurthuis al vaker gevraagd of we er belang bij hadden. Mijn vrouw Wienie werkte hier al langer en beheerde het buurthuis toen ook al. Ik had eerst niet zoveel zin om te verhuizen, maar uiteindelijk zijn we hier toch met onze drie kinderen gaan wonen. Het buurthuis heeft hier nog tien jaar naast gezeten. In 2000 is het nieuwe dorpshuis *De Voortgang* gekomen,

dat mijn dochter Diana nu beheert. Ik heb toen de zaak hier ook gevestigd en het hele pand gekocht. Er waren plannen om het af te breken en er een plantsoen van te maken, want er waren subsidies voor ‘Dorpen in het groen’. Maar wethouder Melle Wachtmeester zei: ‘Dat doen we niet, koop het maar’. Melle was daar wel geschikt voor. Helemaal geen probleem.”

In die tijd waren er nog wel meer winkels, zelfs nog een supermarkt. “Ja, maar geleidelijk aan werd het minder. Nu heb je er nog maar enkele. Ook is er nog horeca en er zijn meer bedrijven, maar niet meer voor de dagelijkse levensbehoeften. Dat is gebeurd, dat is zonde, maar het is niet anders. Zelfs voor een postzegel moet je nog ergens anders heen. De school blijft nog wel even denk ik. Wedde is natuurlijk klein. Je mag blij zijn als je 1000 inwoners hebt. Vroeger was het zo dat als je een zaak begon, je er minimaal 750 moest hebben. Dat was de berekening om een bedrijf op te starten.”

Was het geen sprong in het diepe met die fietsenwinkel?

“Jawel, maar als je het idee hebt: dat ga ik doen, dan ga je dat doen. Klaar. Je kunt ook zeggen ik doet niks, maar dan gebeurt er ook niks. En als het niet goed gaat, dan heb je verkeerd gegokt. Zo simpel is dat. Dan ga je wat anders opzoeken.”

Toerisme

Het toerisme heb je hier ook zien groeien? “Ja, maar het toerisme is hier in Groningen, vergeleken met andere provincies niet best hoor. Wij zijn net een brug te ver. In Drenthe zit wel wat, in Friesland ook wel, maar dat is meer voor mensen met boten. Waardoor het hier minder is, weet ik niet. Misschien vinden ze de mensen te stug, maar in de praktijk blijkt dat heel anders te wezen. Want als je mensen uit de Randstad spreekt, vinden ze het hier geweldig. Dat hadden ze dus niet verwacht! Voor hen geldt: bij Zwolle eindigt alles. Ja, zo werkt dat toch?” →

De eerste locatie van *Tweewielers Kiewiet*, toen nog *Rijwielhuis* geheten, schuin tegenover de huidige zaak aan de Hoofdweg. Het gezin woonde naast de winkel.

Al snel werden er door het *Rijwielhuis* wielervonden georganiseerd.

Inburgering

Je woont dus al 58 jaar in Wedde. Heiko, lachend: “Ja, ik heb nu wel een inburgeringscursus gehad!” Spreek je ook Gronings? “Ik kin nait aans. Mijn moeder sprak ook Gronings. Op school spraken ze wel Nederlands, maar niet zo ernstig als nu. Je had toen schoolmeesters die uit de buurt kwamen en die spraken ook Gronings. Later kwamen er meer uit het westen van het land.” Maar je had ook Groningers die vonden dat hun kinderen maar Nederlands moesten spreken. “Ja, dat is van de laatste jaren. Jammer. Kinderen kunnen heel makkelijk twee talen leren. Is helemaal niet zo moeilijk. Dat gebeurt in Friesland ook. En net als fietsen en schaatsen verleer je het Gronings ook niet. Kijk, als we hier als familie bij elkaar zijn, dan spreken we Gronings, alleen mijn Duitse schoondochter, die wel Nederlands spreekt, vraagt zich dan af en toe af: Waar gaat dit over?”

‘Ze horen elkaar door de muren heen, maar praten niet met elkaar’

Tijden veranderen

Is het fijn wonen in Wedde? “Ja, maar vroeger was het anders, in de jaren zestig, zeventig. Toen had je veel meer aanspraak. Als ik in de tuin aan het werk was en dan een meter gespit had, dan was het mooi, want dan kwam die langs en die en dan stond je met een man of vijf zes bij elkaar te praten in plaats van dat die schop in beweging kwam. Dat was toen zo. Dat is de laatste jaren veel minder geworden. En je komt elkaar ook niet meer tegen in de winkels. De supermarkt was ook zo’n ontmoetingsplaats. Maar je hebt nog wel contact met

buren, zeker die je van vroeger kent, maar dat is het dan. Het is heel anders geworden. Mensen leven meer op zichzelf.” Maar er is toch wel een actief verenigingsleven? “Jawel, dat is er nog wel, maar daar gaat het ook niet om. Het dagelijkse leven is veranderd. Dat is overgewaaid uit het Westen. Ik was ooit met mijn vrouw op een vakantiepark in Gelderland. Dus zoals wij gewend zijn als we ergens komen, gingen we daar een praatje maken met de buurvrouw. Maar die vrouw kon daar niet tegen en was niet te pruimen. Ze zal wel gedacht hebben: daar komt geluid uit! Maar dat zie je hier ook wel. Vooral in de zomer met die vakantiegangers, die lopen je zomaar voorbij. Dan sta ik hier buiten, maar dan lopen ze zo voor je langs. En als ze bijna bij de erfscheiding zijn, dan zeg ik ‘moi’ en dan kijken ze verschrikt achterom. Er komt geen geluid uit. Met die mevrouw in dat vakantiepark ging het de tweede en derde dag al wat beter. We kregen contact en ze begon ook te vertellen. En toen rabbelde ze ook in een keer door! En dan ga je natuurlijk vragen waar ze weg komt. Ze woonde in een flat bij Hoog Catharijne in Utrecht. Nou, dat maakt niks uit, maar ik vroeg: ‘Weet je dan wie je buurman is?’ Nee, dat wist ze niet. Je bovenbuurman dan? Wist ze ook niet. Ik zei: ‘Nou dat is wel armoedig’. Ze horen elkaar door de muren heen, maar praten niet met elkaar.” Tijden veranderen. “Het is niet anders. Maar wij veranderen niet mee, dat is het verschil.”

Verdriet was er ook in huize Kiewiet. “Mijn vrouw Wienie is vijf jaar geleden overleden. Onverwacht. Erg moeilijk, maar ja, op een gegeven moment denk je: *wat mot ik er met?* Toen heb ik maar besloten om door te zetten. Kop d’r veur. Werk is ook afleiding. Je kunt wel zeggen ik stop ermee, maar dan heb je ook niks. En nu is een dag zo om. Je maakt eens een praatje, daar heb ik geen moeite mee! En ik heb ook nog kinderen in de buurt wonen, dus dan is het helemaal mooi. Een in Friesland, de anderen hier. Het huis is eigenlijk veel te groot voor mij alleen, maar ik heb eens in de veertien dagen hulp van twee

Heiko Kiewiet steunde het project *Wedde dat 't lukt* door bij de heropening van dorps huis *De Voortgang* in 2015 consulente Renate Bruin een ‘dienstfiets’ aan te bieden. Derk Bosscher van RTV Noord bracht verslag uit. Foto’s: Meijco van Velzen (meijco.blogspot.com).

Nadat in 2000 dorps huis De Voortgang werd geopend, verhuisde Tweewielers Kiewiet naar het voormalige buurthuis.

“Een dag is zo om. Je maakt eens een praatje, daar heb ik geen moeite mee!” Foto: Herman Janssen.

dames die het schoon houden. Ik doe het hier beneden meestal zelf, hier wordt het meeste gewoond. En ik kook zelf, dat leer je dan ook. Want ik kon nog geen aardappel schillen. Ja, vroeger was het anders, dan deed de vrouw

***‘Ik doe alles nog alleen.’
Lachend: ‘Als ik op leeftijd kom,
dan wordt het anders.’***

de huishouding en de man moest maar zorgen dat er geld op de plank kwam.”

Als je oud bent en gaat stoppen, wat gebeurt er dan met de zaak? “Er is geen opvolger. Als ik ermee stop is het gebeurd. Jammer, maar niks aan te doen. Als er niemand zin in heeft, houdt het op. Ik doe alles nog alleen.” Lachend: “Als ik op leeftijd kom, dan wordt het anders.” ■

Tenzij anders vermeld zijn de foto's afkomstig uit de collectie van de streekhistorische kring 'Oud Bellingwedde'. Met dank aan Marten Fokkens.

Tot 2000 was dit het buurthuis van Wedde. Het werd gerund door Wienie Kiewiet. Het gezin Kiewiet had in 1990 al de woning ernaast betrokken.

Het verborgen verleden van Steffen Hinrich Richter

Bij het onderzoek naar de voorouders van mijn overgrootmoeder Antke Meijer ontdekte ik een bijzonder verhaal over haar grootvader. Het verhaal voert ons naar Westerkappeln in Duitsland.

door Jurriane Rendering

Antke Meijer werd geboren op 20 september 1848 te Onstwedde. Haar vader Jans Hindriks Meijer werd te Onstwedde geboren op 16 april 1821 en haar tante Harmke op 9 januari 1823, eveneens te Onstwedde. Antkes grootouders zijn Hindrik Pieters Meijer en Ettien Janssens Rouw. Ik kon geen huwelijk van het echtpaar vinden. Van Hindrik Pieters Meijer was ook geen enkel ander spoor. Geen geboorte, geen huwelijk en geen overlijden.

Bij het zoeken naar een huwelijk van de ouders van de vader van Antke en haar tante Harmke kwam ik wel een huwelijk tegen van ene Ettien Janssens met Steffen Hinrich Richter op 18 december 1818 te Onstwedde. Deze Ettien Janssens is gedoopt op 30 juli 1780 te Onstwedde en dochter van Jans Andries en Harmke Aijkes. Steffen is geboren op 12 mei 1782. In de huwelijksakte wordt niet duidelijk vermeld waar Steffen geboren is, maar wel dat hij een zoon is van Arent Hinrich Richter en Trijne Griete Pieters, die gewoond hebben in Cappeln in het Graafschap Tecklenburg. Het huwelijk met Steffen zou een eerder huwelijk van 'onze' Ettien geweest kunnen zijn dat slechts kort geduurd heeft, want twee en een half jaar na het huwelijk met Steffen wordt er een kind geboren met als vader Hindrik Pieters Meijer. Er zou dan in de tussentijd een tweede huwelijk moeten zijn geweest.

Dubbelgangster?

Omdat er ook sprake zou kunnen zijn van twee vrouwen met een zelfde naam die in dezelfde periode in Onstwedde woonden, heb ik gezocht naar een 'dubbelgangster'. Op 8 januari 1874 overlijdt te Holte, gemeente Onstwedde, een vrouw met de naam Ettien Rouw, weduwe van Hendrik Meijer. Dit is dus de

grootmoeder van Antke Meijer. Ettien was 84 jaar oud en verdere gegevens over haar zijn bij de aangevers (buren van Ettien) niet bekend. Hendrik is dus voor haar overleden. Zijn overlijdensakte was echter niet te vinden. Bij het zoeken op de voornaam Ettien, als relatie van de overledene, vond ik een overlijdensakte van Steffen Hinrichs Richter, echtgenoot van Ettien Janssens. Steffen Hinrich Richter (arbeider) 59 jaar oud, geboren 12-05-1782 te Cappeln¹ in Graafschap Tecklenburg, overleden op 06-10-1841 te Onstwedde. Dat was de Steffen die in 1818 is getrouwd en die dus niet vlak na zijn huwelijk is overleden maar 23 jaar later. Het leek er dan toch op dat er sprake was van twee vrouwen met de naam Ettien Jans / Janssens.). De volgende gegevens had ik op dat moment:

30-07-1780	doop Ettien dochter van Jans Andries en Harmke Aijkes
12-05-1782	doop Steffen Hinrich Richter te Cappeln, graafschap Tecklenburg
18-12-1818	huwelijk Ettien Janssens en Steffen Hinrich Richter te Onstwedde
17-04-1821	doop Jans Hindriks Meijer, zoon van Hindrik Pieters Meijer en Ettien Janssens Rouw
09-01-1823	doop Harmke Hindriks Meijer, dochter van Hindrik Pieters Meijer en Ettien Janssens Rouw
06-10-1841	overlijden Steffen Hinrich Richter, echtgenoot van Ettien Janssens
05-01-1864	overlijden Ettien Janssens Rouw, weduwe van Hindrik Meijer

1) Cappeln in het Graafschap Tecklenburg heet tegenwoordig Westerkappeln

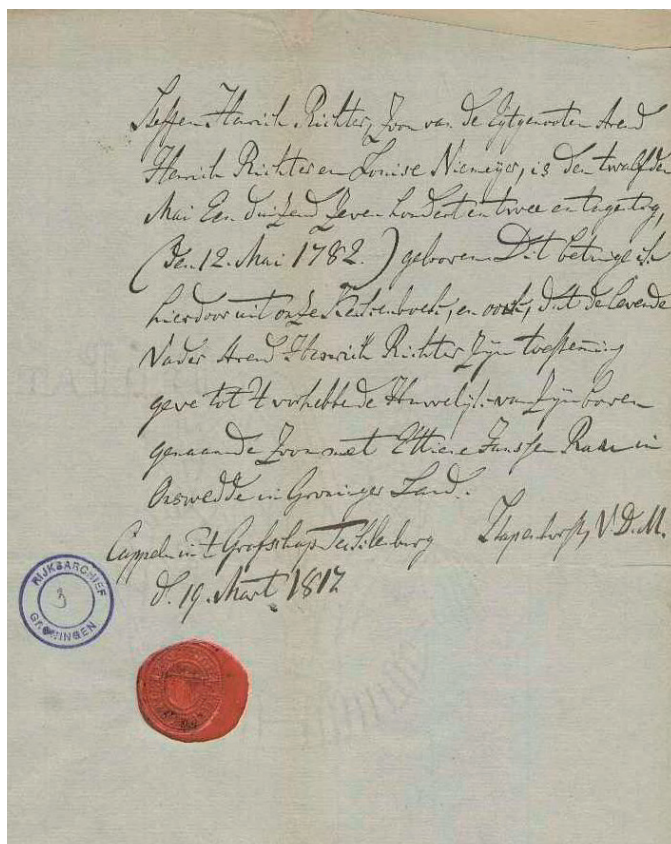

Evangelische Stadtkirche Wester Cappeln.
In deze kerk werd Steffen H. Richter gedoopt.
Foto: J.A. Rendering, 2015.

Bij de huwelijksakte uit 1818 zitten huwelijkse bijlagen die meer informatie prijsgeven over het bruidspaar Steffen en Ettien. In de bijlagen zit een verklaring van de geboorte van Steffen Hinrich Richter, een uittreksel van het doopregister van de Gemeente Onstwedde van de doop van Ettien Jansen een akte (brevet) opgesteld op 27 november 1818. In het bewijs van geboorte van Steffen staat dat zijn dan nog in leven zijnde vader zijn toestemming geeft voor het huwelijk van Steffen met Ettien Jansens Rouw. Dit bewijs is opgemaakt op 19 maart 1817. Steffen en Ettien waren dus al in 1817 van plan om te gaan trouwen. Het huwelijk was uiteindelijk ruim anderhalf jaar later.

De op 27 november 1818 opgemaakte akte is een zogenaamde akte van bekendheid en is opgesteld door de vrederechter van het Kanton Pekela, kwartier Winschoten. In de akte staat dat Arent Hinrich Richter, de vader van Steffen, is overleden in mei 1817 te Osterbeck (dit is in de buurt van Wester Cappeln). Zijn moeder Trijne Griete Pieters is in het jaar 1804 overleden. De verklaring is afgelegd door Andries Jansens Rouw, Aike Jansens Rouw, Jacob Alberts Witkop en Harm Hindriks Meijer.

Steffen heeft volgens de getuigen vele jaren in Onstwedde gewoond. De getuigen verklaren dat zij Steffen al lang kennen en vriendschappelijk met hem

Document ondertekend door de dominee van de Evangelische kerk te (Wester)Cappeln, d.d.18 maart 1817, met de geboortedatum en de naam van de ouders van Steffen H. Richter en een verklaring dat vader Arent Hindriks Richter zijn toestemming geeft voor het huwelijk van zijn zoon met Ettien Jansens Rouw.

omgaan. Ook zijn ze bekend met de ouders Arent Hinrich Richter en Trijne Griete Pieters. Maar dat is vreemd, want in het geboortebewijs van Steffen wordt een heel andere moeder genoemd. De ambtenaar van de burgerlijke stand heeft Trijne Griete Pieters als moeder ingeschreven in de huwelijksakte, terwijl op het in 1817 opgestelde bewijs van geboorte Louise Niemeier als moeder wordt vermeld. Twee totaal verschillende namen dus die blijkbaar wel door de ambtenaar werden geaccepteerd.

Getuigen

Over drie van de vier getuigen kon ik iets vinden. Andries Jansens Rouw en Aike Jansens Rouw blijken twee broers van Ettien Jansens Rouw te zijn. Jacob Alberts Witkop, is de schoonvader van Aike Jansens Rouw. De vader van broers en zus Rouw is Jans Andries Rouw. Andries is een kind uit zijn eerste huwelijk. Aike en Ettien zijn kinderen uit het tweede huwelijk van Jans Andries Rouw en Harmke Aijkes. Door deze familierelaties kon ik vaststellen dat Ettien Jans (of Janssens) en Ettien Jansens Rouw dezelfde persoon is. Bij geboorte en huwelijk wordt bij vader Jans en zijn kinderen het patroniem vermeld als naam, bij het overlijden hebben zij de achternaam Rouw.

De getuige Harm Hindriks Meijer is geen (aangetrouwde) familie. In welke relatie hij stond tot Steffen Richter heb ik niet kunnen achterhalen. Harm Meijer is loonknecht →

en heeft waarschijnlijk in Onstwedde samengewerkt met Steffen Richter en de familie Rouw. In 1823 trouwt er een Harm Hindriks Meijer in Nieuwe Pekela. Deze Harm Hindriks Meijer is geboren in 1799 en is dus niet degene die in 1818 een van de getuigen is, want die Harm was op dat moment al 28 jaar oud. Tenminste dat staat in de akte. Omdat er in de akte ook andere gegevens staan die niet helemaal juist zijn, kan het best zijn dat Harm Hindriks Meijer tien jaar jonger was dan opgegeven en dat dit wel dezelfde man is.

De huwelijksbijlagen hebben duidelijkheid gegeven over Ettien Janssens Rouw. De achternaam Rouw stamt van de grootvader van Ettien, Andries Johannes Rouw. Haar grootmoeder is Ettien Jans Olingh. Volgens Wegman² zijn Ettien Jans Olingh en Andries Johannes Rouw op 25 september 1735 te Onstwedde getrouwd.

Omdat er verder geen gegevens te vinden waren over Hindrik Pieters Meijer kreeg ik steeds meer het vermoeden dat Steffen Hinrich Richter en Hindrik Pieters Meijer een en dezelfde persoon waren. Maar hoe kon ik dat bewijzen, de namen leken totaal niet op elkaar. Er was geen enkel aanknopingspunt of bewijs om te bevestigen dat het geen vermoeden was maar een feit. Daarbij kwam dat ik in *Het kerspel Onstwedde deel I* twee vermeldingen vond van beide personen. Steffen Hindriks Richter koopt op 29 maart 1819 huisnummer 76 te Onstwedde en verkoopt dit weer op 5 november 1819. Steffen Richter is volgens Wegman gehuwd op 18-12-1818 met Ettien Jans³. Er zijn geen kinderen bekend. Op 15 september 1823 koopt Hindrik (Hendrik) Pieters Meijer te Onstwedde huisnummer 117 voor 50 gld. Hij zou later nog 10 gld betalen. In 1829 woont het gezin nog in dit huis. Bij Hendrik Pieters Meijer staat dat hij vóór 1821 gehuwd is met Ettien Janssens Rouw en dat de akte niet is gevonden. Wel worden de twee kinderen Jans en Harmke genoemd.⁴

Groninger Archieven

Tijdens een aantal bezoeken aan de Groninger Archieven hebben de medewerkers aldaar met mij meege gedacht over mogelijke oplossingen. Er werd geopperd dat Ettien en Steffen samen wellicht geen kinderen konden krijgen en dat Ettien daarom kinderen heeft gekregen met Hindrik Pieters Meijer. In de 21e eeuw misschien geen raar idee, maar voor 1821 lijkt mij dit wel heel erg modern. Toen opperde een van de medewerkers dat er misschien een memorie van successie zou kunnen zijn waar we informatie in konden vinden. Steffen en Ettien waren arbeiders, dus er zou niet veel te erven zijn geweest, maar er was in 1823 wel een huis gekocht. En inderdaad is er een memorie van successie opgemaakt bij het overlijden van Steffen Hinrich Richter. Hij had niet veel aan geld en goederen nagelaten maar bij de memorie

van successie zit een belangrijke verklaring. En daarin lag de oplossing van de puzzel.

Ettien Rouw verklaart dat Steffen Hinrich Richter de vader is van haar, in 1842 nog minderjarige, kinderen Jans en Harmke. Hiermee had ik het bewijs dat Steffen en Hindrik dezelfde persoon waren. Steffen heeft dus na het huwelijk zijn naam veranderd. Maar waarom? In november 1819 gebruikt hij nog zijn eigen naam bij de koop van een huis, twee jaar later heet hij anders. Daar moet een reden voor zijn geweest maar ik kon hier niets over vinden. Ook in het archief in Groningen had men geen idee waar ik meer informatie zou kunnen vinden.

TEFAM

Wellicht dat ik in de geboorteplaats van Steffen iets kon vinden. Bij het zoeken naar gegevens in de regio Tecklenburg stuitte ik op de Tefam (Familienforschung Tecklenburgerland). Dit is een vereniging van hobby-genealogen die zich bezighouden met het familieonderzoek in deze streek. De vereniging is gevestigd in Lengerich en men kan daar iedere vrijdagmiddag terecht voor onderzoek in het archief van de vereniging. Ik besloot tijdens een vakantie bij de Tefam langs te gaan en daar trof ik de voorzitter mevrouw Renate Dry. Zij was zeer geïnteresseerd in mijn zoektocht en begon direct te zoeken in de databank. Al snel hadden we een aantal treffers. De doop van Steffen Hinrich Richter in 1782, het huwelijk van zijn ouders Arent Richter en Louisa Niemeier in 1777, de doop van een aantal andere kinderen en een tweede huwelijk van vader Arent Richter met Anna Maria Elsabein Borgmans in 1792. Maar we vonden ook een doop op 7 maart 1802 te Westerkappeln van een Johann Heinrich Adolph Richter waarbij als moeder Anna Catharina Borgmans wordt vermeld en als vader Steffen Hinrich Richter. De ouders zijn niet gehuwd. 'Onze' Steffen was 22 jaar oud in 1802, dus oud genoeg om de vader van dit kind te kunnen zijn. Dit moest dezelfde Steffen Richter zijn. Deze conclusie trokken wij mede, omdat er ook geen andere man met dezelfde naam, in ongeveer dezelfde leeftijd, werd gevonden. Steffen was dus ongehuwd vader van een kind in Westerkappeln. Dit kan de reden van Steffens vertrek naar Onstwedde zijn.

Borgmans

De moeder van het kind is Anna Catharina Borgmans en de tweede vrouw van vader Arent Hinrich Richter was Anna Maria Elsabein Borgmans. Ik heb (nog) niet kunnen vinden of er een familierelatie is tussen deze twee vrouwen. De naam Borgmans komt veel voor in en rondom Westerkappeln. Het zou kunnen zijn dat zij zusjes waren of moeder en dochter. Van Anna Catharina Borgmans en het kind kon ik, naast de doop, verder geen gegevens vinden. Totdat ik in het voorjaar van 2018 weer

2) C.J. en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829, Het kerspel Onstwedde deel I, Het dorp Onstwedde*, blz 415

3) Idem blz 379

4) Idem blz 553

No 192 Brevet....den 26 nov 1818

Op heden den zes en twintigsten november des jaar een duizend achthonderd achtien voor ons Meester Jacob van Gessler De Raadt, Vrederegter van het Kanton Pekela, kwartier Winschoten, Provincie Groningen, geadsisteerd door onzen griffier compareerden ten verzoeke van Steffen Hindrik Richter van beroep arbeider wonende te Onstwedde 1e Jacob Alberts Witkop, oud drie en zestig jaar, van beroep arbeider, 2e Andries Jansens Rouw oud vijf en zestig jaar, van beroep dagloner, 3e Aike Jansens Rouw, oud drie en dertig jaar, van beroep arbeider, 4e Harm Hindriks Meijer oud acht en twintig jaar van beroep loonknegt, allen te Onstwedde wonende uitgezonderd Jacob Alberts Witkop en Aike Jansens Rouw, welke ten Nieuwe Pekela zijn woonachtig – welke verklaarden zeerwel te weeten dat Trijne Griete Pieters in het jaar achttienhonderd vier, en Arent Hinriks Richter, in het jaar achttien honderd zeventien, in de maand mej te Oosterbeck te Pruischenland zijn overleeden, welke in leven ehelieden waren, en ouders van den verzoeker – gevende .de comparanten tot reden van wetenschap, dat zij met den overledenen in der tijd wel omgang en verkering hebben gehad, als hebbende de verzoeker, langen jaaren te Onstwedde gewoond, waarmede de comparanten veel vriendschappelijke verkering in die tijd hebben gehouden, waardoor zij in kennis met de overledenen zijn geraakt, en dat dus dezen verklaring door hen naar waarheid was gedaan waarvan en van al het welke dit Proces verbaal is gedateerd en door ons en onzen griffier benevens de comparanten na duidelijke voorlezing hebben getekend, uitgezonderd Aike Jansens Rouw en Steffen Hindrik Richter, welken verklaarden niet te kunnen schrijven en na gedane registratie door ons een brevet zal worden uitgegeven op dag maand en jaar als boven ondertekend door
Jacob van Gessler De Raadt, de vrederegter, [...] de Griffier
J.A. Witkop, A.J. Rouw, Harmen Hindriks Meier

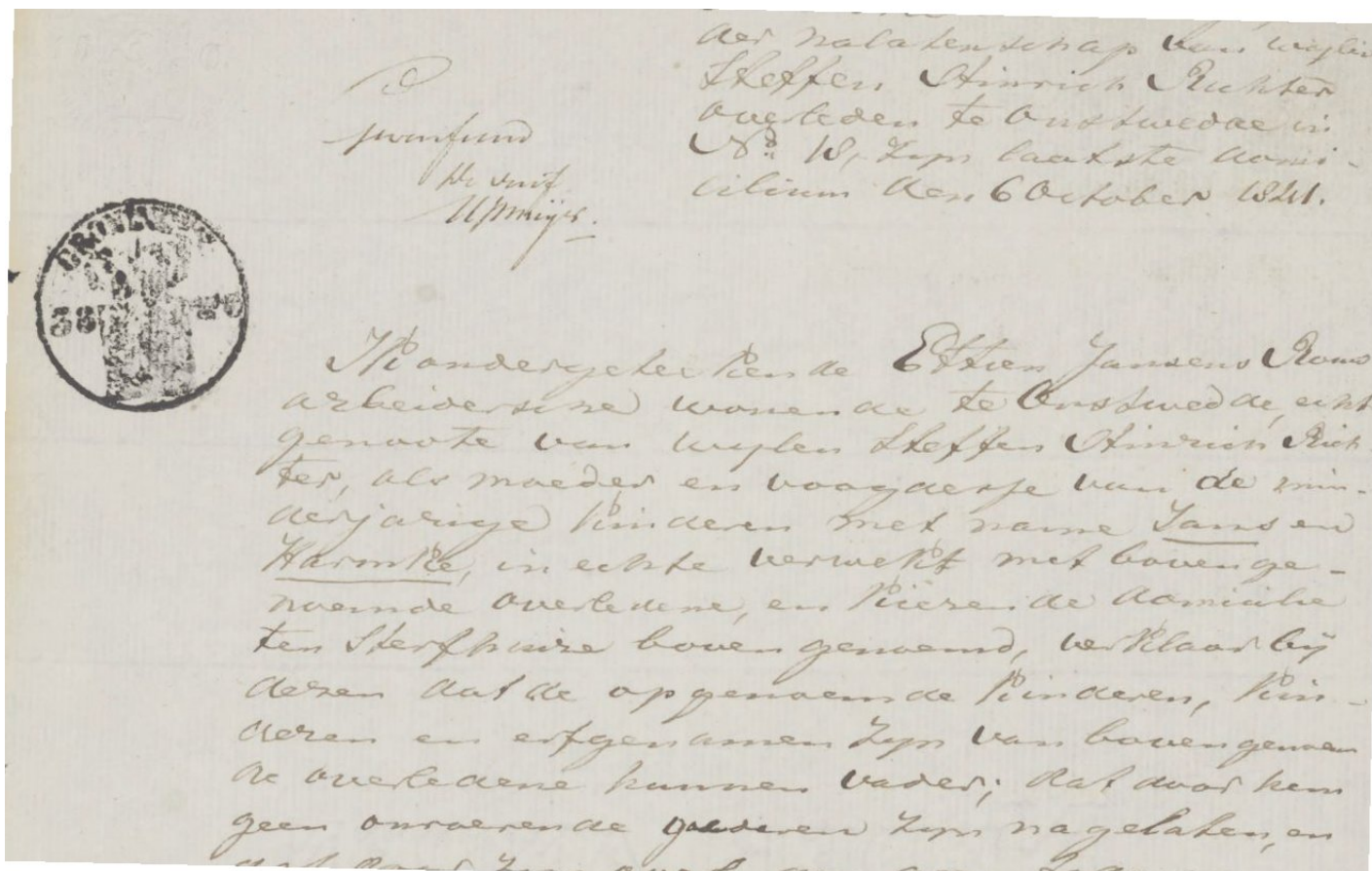
Transcriptie van de verklaring van vier personen over hun bekendheid met Steffen Hinrich Richter en zijn ouders ondertekend op 26 november 1818. Opgenomen in de huwelijks bijlagen bij het huwelijk van Steffen Hinrich Richter en Ettien Janssens Rouw, 18 december 1818.

eens op Familysearch.org zocht. Er waren in februari 2018 nieuwe gegevens opgenomen en ik vond een huwelijk te Westerkappeln op 11 juli 1792 van Anna Catharina Maria Borgmans met Johan Herman Richter. Verder vond ik de doop van twee kinderen van dit echtpaar. Op 8 november 1795 werd Georg Wilhelm Richter gedoopt en op 8 oktober 1797 Johan Friederich Rudolf Richter. Dit zou de Anna Catharina Borgmans kunnen zijn die in 1802 een kind kreeg van Steffen Hinrich Richter. Zij is wel ouder dan Steffen. Bij haar huwelijk in 1792 zal ze toch minstens 18 jaar oud zijn geweest. Ik heb drie doopinschrijvingen gevonden van ene Anna Catharina Borgman, elk met andere ouders, in 1767, 1770 en 1771. Er is echter geen enkel aanknopingspunt waarmee ik kan vaststellen of hier de doop van de gezochte Anna Catharina bij zit.

Wie Johan Herman Richter is, heb ik ook (nog) niet gevonden. Steffen Richter heeft een jongere broer met de naam Johan Herman, maar die is in 1786 geboren en was dus nog maar een kind van zes jaar in 1792. Of Johan

Herman Richter in 1802 nog in leven was heb ik ook nog niet kunnen vinden.

Na de vondst van de nieuwe gegevens lijkt het er wel steeds meer op dat Steffen Hinrich Richter de benen heeft genomen wegens de geboorte van het kind. Hij wilde of kon niet trouwen met Anna Catharina Maria Borgmans. Steffen verdween met de noorderzon en de familie had het nakijken. Totdat hij na vijftien jaar zijn geboortebewijs nodig had voor zijn voorgenomen huwelijk in Onstwedde met Ettien Janssens. Hierdoor kwam men er achter waar hij al die tijd was gebleven, en dat hij dus ook nog in leven was. Wat er verder gebeurd is, is niet te achterhalen, maar er was voor Steffen Richter in ieder geval wel een reden om van naam te veranderen, zodat hij ongestoord verder kon leven in Onstwedde. Dit is opmerkelijk want in Onstwedde moet hij toch bekend zijn geweest. In de huwelijksakte en zijn overlijdensakte staat zijn oorspronkelijke naam. Bij het overlijden van Ettien Janssens Rouw, drieëntwintig jaar later, weten de aangevers niet anders dan dat haar echtgenoot Hendrik Pieters Meijer heette. →

Het bovenste deel van de verklaring van Ettien Janssens Rouw over de vader van haar beide kinderen. Opgenomen in de memorie van successie bij het overlijden van Steffen Hinrich Richter. Ondertekend 24 januari 1842.

Waarom naam veranderd?

Door spuurwerk in binnen- en buitenland is het verborgen verleden van Steffen Hinrich Richter voor een deel ontrafeld. We weten dat hij na november 1819 de naam Hindrik Pieters Meijer gebruikte. Er blijven nog vragen over. De belangrijkste vraag blijft natuurlijk waarom hij zijn naam heeft veranderd, waar was hij bang voor? En wie was Trijne Grietje Pieters? Deze naam komt, behalve in de huwelijksakte van Steffen en Ettien uit 1818 en de overlijdensakte van Steffen uit 1841, nergens voor. Ze was in ieder geval niet de moeder van Steffen. Was dit ook een verzonnen naam? En wat is er gebeurd met het kind Johann Heinrich Adolph Richter en zijn moeder Anna Catharina Borgmans? Na de doop in 1802 is er niets meer over hen te vinden.

Het is onduidelijk of de kinderen van Ettien en Steffen hebben geweten dat hun vader eigenlijk een andere naam had. In zijn overlijdensakte heeft hij zijn eigen naam en moeder Ettien verklaart dat Steffen Hinrich Richter de vader is van haar beide kinderen. De twee kinderen zijn bij de burgerlijke stand ingeschreven onder de naam Meijer en hebben ook altijd die naam gehouden. Zij zagen waarschijnlijk geen noodzaak om de achternaam aan te passen. Hierdoor zijn er nu misschien nog een paar mensen in Nederland die de naam Meijer hebben maar eigenlijk dus Richter hadden moeten heten. Overgrootmoeder Antke Meijer kwam uit een gezin van tien kinderen. Slechts vier van de kinderen bereikten

de volwassen leeftijd. Ettien Meijer, een zus van Antke, werd zelfs 100 jaar! Jacob Meijer, de jongste broer, kreeg in ieder geval in 1891 een zoon met de naam Hendrik. Van deze Hendrik Meijer kunnen nog nazaten met de achternaam Meijer in leven zijn. ■

Voor meer informatie zie website auteur: www.jurrianerending.nl

Geraadpleegde websites

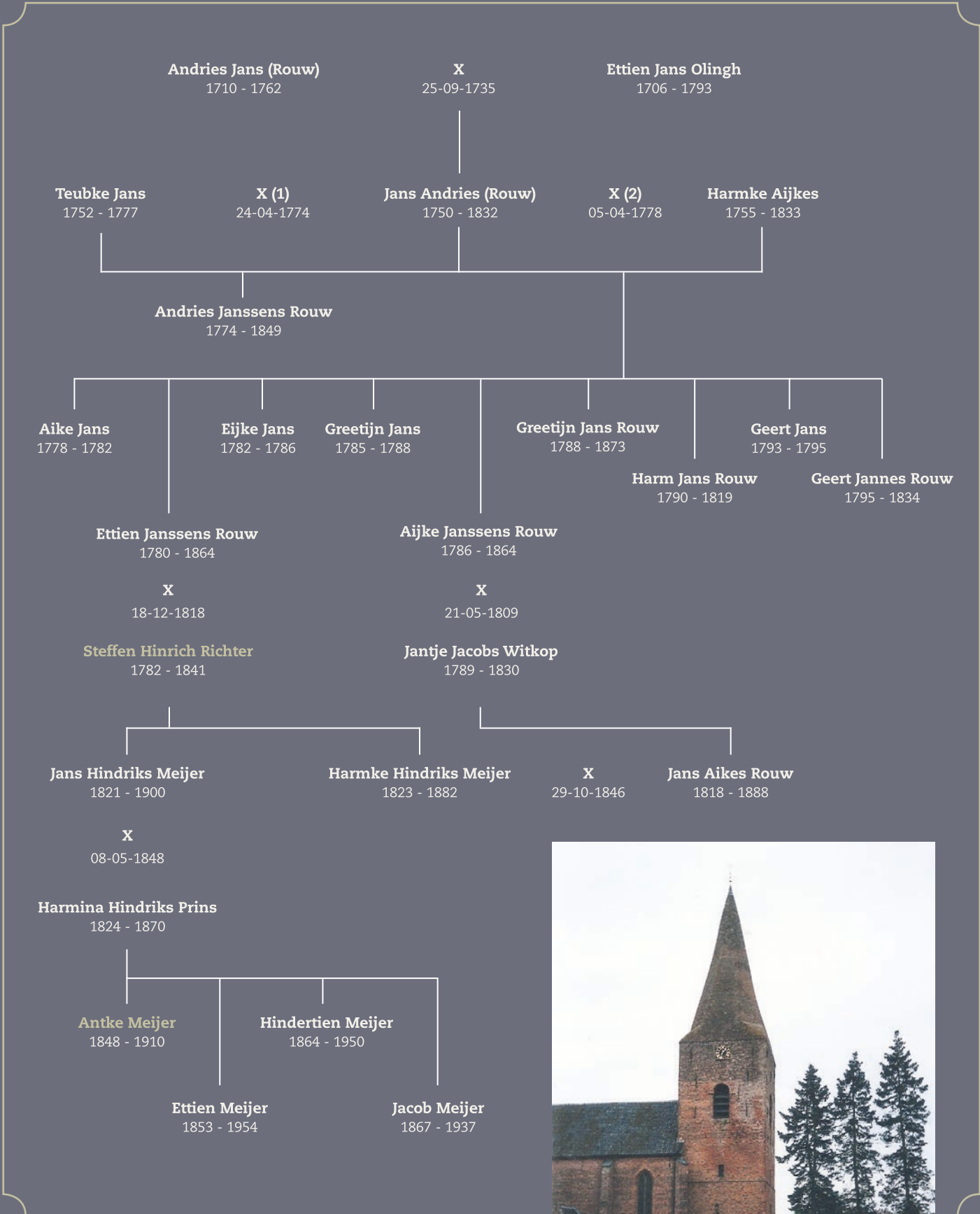
www.wiewaswie.nl
<http://www.te-gen.de/> (Familienforschung Tecklenburger Land- Tefam)
www.familysearch.org
www.zoekakten.nl (niet meer actief)
www.archieven.nl
www.delpher.nl

Bezochte archieven

Groninger Archieven te Groningen
 Het Nationaal Archief te Den Haag
 Familienforschung Tecklenburger Land- Tefam, te Lengerich, Duitsland
 Landeskirchlichen Archiv te Bielefeld, Duitsland

Literatuur

C.J. en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829, Het kerspel Onstwedde deel I, Het dorp Onstwedde* (Wierden november 1995).

De hervormde kerk van Onstwedde omstreeks 2000. Foto: J.A. Rendering

Doe maar, dicht maar!

Deel 10: 't Kon minder (slot)

Hans ter Heijden schetste in meerdere afleveringen de hoofdlijnen van de literatuurgeschiedenis in onze contreien. Hij blikt in dit laatste deel terug en laat zien hoe het literaire landschap er nu globaal uitziet.

door Hans ter Heijden

Toen ik met deze serie startte, wist ik eigenlijk niet heel goed waar ik aan begon. Ik zag het vooral als een expeditie door de geschiedenis van de Groninger literatuur, waarbij ik wilde ontdekken welke literaire schatten er in onze regio verborgen lagen. Het werd een boeiend avontuur met hoogte-, maar ook dieptepunten. Zo was de kritiek op de literatuur in de provincie begin vorige eeuw bijna vernietigend en volgens dichter August Heyting stelde die in de stad Groningen ook niet veel voor. De beeldende kunst - met name kunstenaarscollectief *De Ploeg* - stond veel hoger in aanzien. De Groningstalige literatuur moest het helemaal ontgelden. Het Gronings zou te grof, te arm, te onwelluidend, te laag-bij-de-gronds zijn voor literair taalgebruik en voor kunstzinnige expressie van het gevoelsleven. Dit vooroordeel werd al door dr. P.J. van Leeuwen in zijn *Geschiedenis van de Groninger literatuur* (1984) betwist en is ook in deze serie aantoonbaar gelogenstraft.

Doorbraak

Na een moeizame start kwam echter de doorbraak in de Groningstalige literatuur. Waren het aanvankelijk vooral dominees die in hun streektaal schreven dan wel bijbelverhalen in het Gronings vertaalden, nu namen leraren en onderwijzers het voortouw. De nog steeds bij velen bekende Geert Teis en Jan Hendrik Neuteboom zijn hiervan enkele voorbeelden. Net als Onstwedder Ammo Hendrikus Smith die - mede dankzij de Roege Wiltwandelingen rond Smeerling - inmiddels ook aan de vergetelheid is ontrukkt.

'Zo was 't in mien tied'

Volledigheid heb ik niet nagestreefd, maar wie weet, duik ik nog wel eens wat dieper in de geschriften

van bijvoorbeeld H. Kraai, J.P. Bloemhoff en vooral T. Wijnholds-Mein. Trientje Mein werd in 1881 weliswaar geboren in Westerlee, maar kwam als kind al in Vlagtwedde wonen, waar ze in 1976 stierf. Zij was een veelschrijver en dat kwam volgens Van Leeuwen de kwaliteit van haar werk niet ten goede: "Naar taal en stijl heeft het weinig waarde." Maar hij schrijft ook: "Wel geven haar verhalen een goede kijk op het leven ten plattelande in Westerwolde en de Veenkoloniën". Kijk, zo kan een oeuvre dat misschien niet de toets der literaire kritiek doorstaat, vanuit historisch oogpunt wel degelijk waarde hebben. Wijnholds schreef onder meer: *Aan de walen van 't Ol Daip* (1947) en *Zo was 't in mien tied* (1948).

Hedendaagse literatuur

Met het vierluik over Kees Stip zette ik al een stap in de richting van de moderne literatuur. Ook nu tellen onze regio verschillende literatoren. Bijvoorbeeld Max Niematz uit Oudeschans. In 1999 won hij het Belcampo Stipendium van de provincie Groningen. Dit leverde *De Kromzichter fokveedagen* op. Deze novelle speelt zich af in een denkbeeldig dorp in Oost-Groningen, net als zijn boerenroman *Kromzicht* (2008). De Blijhamster dichter Willem Jan van Wijk kreeg het Belcampo Stipendium in 2002 en bij hem resulteerde dat in de dichtbundel *In karmijn*. Een recentere bundel is *Keelpost* (2016). De meest gelauwerde Westerwoldse schrijver-dichter is Tonnus Oosterhoff. Hij won onder meer de prestigieuze P.C. Hooftprijs (2011) voor zijn volgens de jury 'in hoge mate vernieuwende poëzie'. In 2017 verscheen de dichtbundel *Ja Nee* en vorig jaar de essaybundel *Een kreet is de ramp niet*.

Voor veel lezers herkenbaar zijn de columns van Herman Sandman in *De eeuwige Veenkoloniaal* (2015). Hij groeide

op in Stadskanaal. De wieg van bekende Nederlander Jan Mulder stond in Bellingwolde. Een fragment uit zijn gedicht *Achterop de fiets bij mijn moeder* (naar de Wedderbergen!) is gebeiteld in de 'dichterstrap' van het Theater van de Natuur in Sellingen. Actueel is zijn roman *Liefde en aardbevingen* (2018).

De ook in Bellingwolde geboren Nina Werkman en de uit Veelerveen afkomstige Aly Freije schrijven poëzie en proza in zowel het Gronings als het Nederlands. Zij wonen nu in Stad. In 2018 verscheen Freijes novelle *De vloeiervelden in*. Het Gronings is ook de schrijftaal van Hanne Wilzing (geboren in Smeerling) en Henk Dekker uit Ter Apel, die net als Freije en Werkman onder meer in het - helaas opgeheven - tijdschrift *Krödde* publiceerden. Nu is het digitale *Oader* een van hun platforms.

't *Kon minder*. Dat is de conclusie die je kunt trekken als je dit beknopte overzicht van de hedendaagse literatuur in onze contreien leest. Maar 't mag ook best wat *meer* zijn, zeker als het om de Groningstalige letteren gaat. Dus: doe maar, dicht maar! ■

Literatuurgeschiedenis

R. van Es en J. Heutink (red), *Literair leven in Groningen* (Groningen/Amsterdam 1985).

Prof. dr. K. Heeroma, *Westerwolds. Een verkenning* (Groningen 1966).

Dr. P.J. van Leeuwen, *Geschiedenis van de Groninger Literatuur* (Scheemda 1984).

H. Sandman, *Arcadia der Poëten. Het literaire leven in Groningen 1945-2005* (Groningen 2008).

Dr. J.F. Steenhuis, *De Groninger Dialekt-Literatuur* (Delfzijl 1960).

Regionaal Cultuurplan Oost-Groningen, *Met Schrijvers en Dichters op pad in de Veenkoloniën en Westerwolve* (Bedum z.j.).

Websites

Nederlandstalige literatuur: o.a. Wikipedia en dbnl.org

Informatie over o.a. Groningstalige literatuur: webloug.nl

Oader, Grunnegs literair tidschrift: oader.nl

Net als de novelle *De Kromzichter fokveedagen*, speelt deze boerenroman van Max Niematz zich af in Oost-Groningen.

Herinnern

**Zo voak nog
komst doe om houke
en stapst doe over**

**drimpel van mien gedachten –
doe wordst beelden, beelden worden die
en ik verbeeld mie dast doe weer**

**deur mien wereld lopst zoast
doe lopst deur de koamer
van dit gedicht**

in n dove, zere dreum.

Henk Dekker

Uit: *Dast doe dat ik, 90 laifdesgedichten* (Groningen 2015) 13. Bloemlezing.

Uitgave: Huis van de Groninger Cultuur

Boekwinkel, Willy Belinfante (1922-2014). Olieverf op paneel.

Westerwolde op de kaart

Een enorm grote leegte

Tijdens een zeldzaam uurtje voor mezelf stiet ik in een Groninger antiquariaat op een kleine, maar uiterst gedetailleerde kaart van Westerwolde. De verkoper hield het erop dat hij uit de late negentiende eeuw kwam; ik vermoedde dat hij ouder was, maar hield wijselijk m'n mond. Hij was stevig geprijsd, maar er kon ook flink wat vanaf, dus stond ik even later op straat met een prachtige kopergravure uit de late achttiende eeuw.

door Alderik Visser

De kaart is rond 1791 gemaakt door de Weense cartograaf Franz Johann Joseph von Reilly (1766 – 1820) als onderdeel van zijn atlas *Schauplatz der fünf Theile der Welt* (1789 – 1806). Anders dan de titel doet vermoeden omvat die 830 kaarten van alleen Europa. De kaart van Westerwolde is daarvan nummer 640. Op mijn exemplaar zijn alleen de grenzen van het gebied met een dunne blauwe lijn aangegeven. De Universiteitsbibliotheek Groningen bezit een exemplaar dat helemaal met de hand is ingekleurd. Die kun je op het internet heel gedetailleerd bestuderen.

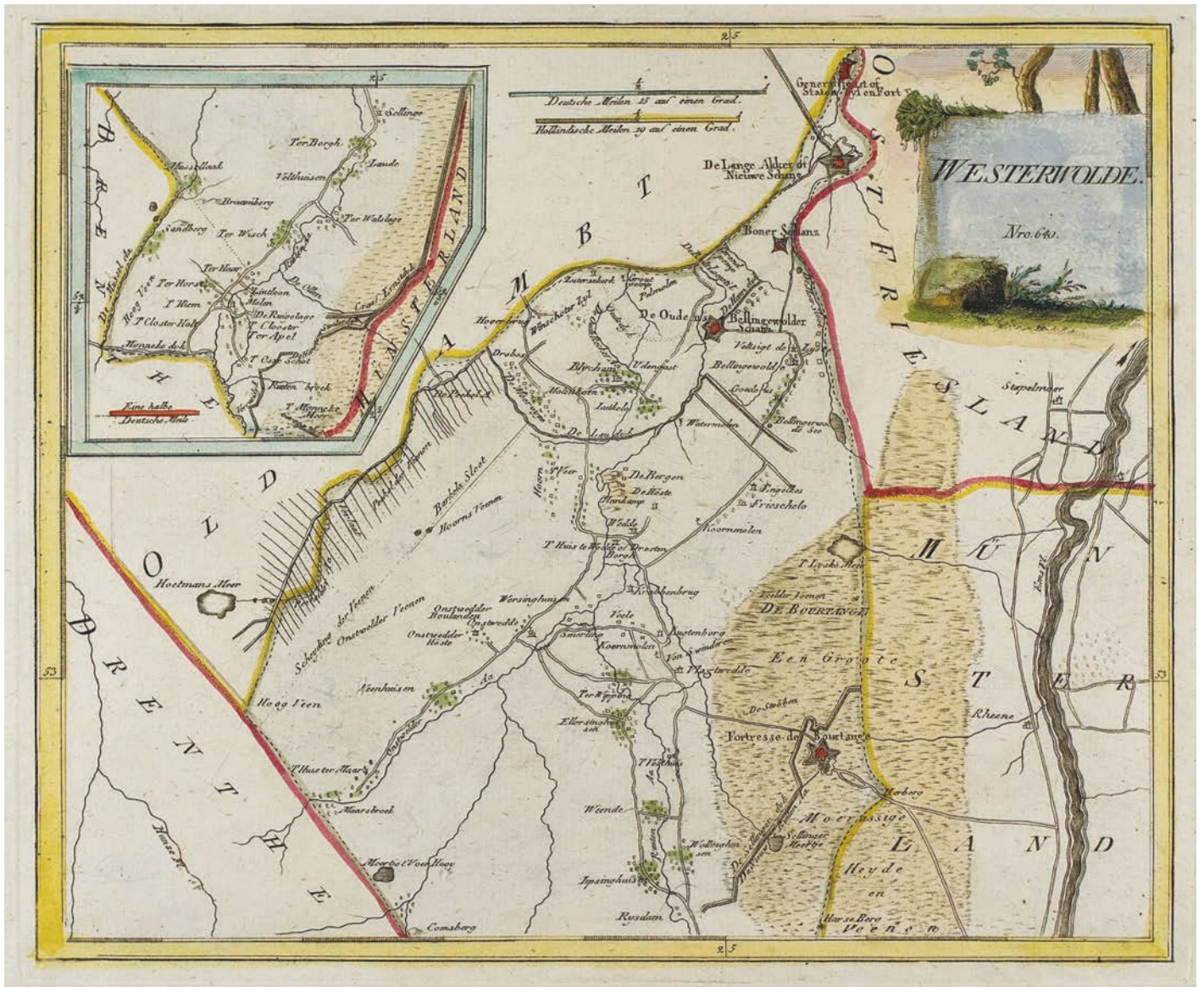
De kaart is met zorg gegraveerd: mooi maar eenvoudig verluchtigd, scherp ingetekend, met oog voor detail. Ook de ruimtelijke verhoudingen lijken vrij accuraat. De kaart vermeldt de breedtegraad en een (oude) lengtegraad, en een schaal in zowel Duitse als Hollandse mijlen. Om ruimte te besparen is de zuidelijke punt van Westerwolde, grofweg van Sellinge(n) tot Ter Apel op een iets kleinere schaal in een apart venster ingevoegd.

Militaire functie

Groter dan in werkelijkheid zijn de schansen getekend, hetgeen verraadt dat kaarten altijd ook een militaire functie hadden. Vol ijver worden dus ook hun namen dubbel genoemd: het *Generaliteist-* [sic] of *Staten-Zylenfort*, *De Lange Akker-* of *Nieuwe Schanz*, de *Boner Schanz*, de *Oude-* of *Bellingewolder Schanz*, en – opeens in het Frans - *Fortresse de Bourtange*. Die Bourtange zelf is wel in kraakhelder Nederlands gedefinieerd: *Een groote moerassige Heyde en Veenen*. Zelfs de herberg, over de tange van Münster naar het Fort, pal op de grens met het land van de Bisschop, staat pront op de kaart.

Details

't Zijn kleine details die de gravure interessant maken. 't *Lyske meer* leeft in de regio nog voort als een plaatsaanduiding. Maar wie weet er nog van het bestaan van een *Bellingewolder See*? Of het meertje 't *Voer Hooy*, ongeveer waar nu *Vledderveen* ligt? Het *Sellinger meertje*?

Karte 640: Westerwolde (1791); ingekleurde versie RUG, te downloaden via: <http://facsimile.ub.rug.nl/cdm/ref/collection/Kaarten/id/1642>

Dorpen zijn ingetekend als een kerkje, buurtschappen als verzamelingen vierkantjes – hier en daar zelfs een enkele, zoals het verdronken goed Udengast, oostelijk van Blijcham. Afbeeldingen van enkele huizen met dakjes verwijzen naar grotere gebouwen, zoals naar de Lutherse kerk nabij het Winschoterzyl, dan wel naar hoeven of borgen, zoals de hoeve Engelkes, net boven Frieschelo, Hankamp bij De Bergen (Wedderbergen), alsook Krebbenbrug (burg?) en Lugtenborg, beide rondom Veele.

Veel wás er nog niet

Namen zijn veranderd, gehuchten en borgen verdwenen. Maar wat de kaart ook laat zien, is dat veel er nog niet wás. Langs de weg van Onstwedde naar T' Huys ter Maars (Ter Maarsch), parallel aan de Onstwedder Aa (nu: het Pagediep) stonden anno 1791 her en der wat boerderijen, waaronder de buurtschap Veenhuizen. Afgezien daarvan bestond niet alleen het oosten, maar ook het westen van Westerwolde, links van de lijn die loopt van Blijham tot aan Ter Borch uit een enorm grote leegte. Aan de vele sloten, dwars op de Peekel Aa is te zien dat de ontginning van het veen daar al gevorderd is, maar in de rest van

de streek moest dat nog gebeuren; pas in 1815 zou het Stadskanaal tot op het punt komen waar nu het dorp zijn naam draagt.

Mooiste stukje Nederland?

Maar tenslotte treft toch het meest de continuïteit, dat wat er níet veranderd is: de dorpen, de buurtschappen en de wegen en stromen die ze verbinden. Met iets minder bochten, her en der, lijkt het landschap van 1791 van bovenaf gezien in grote lijnen nog heel sterk op het landschap van 2019. Sinds ruim een jaar is de oude landstreek - op de westhoek na - bestuurlijk weer verenigd en nog steeds is Westerwolde leeg. Het is een van de stilste, leegste gebieden en misschien wel het mooiste stukje Nederland. ■

E-mail auteur: alderik@xs4all.nl.

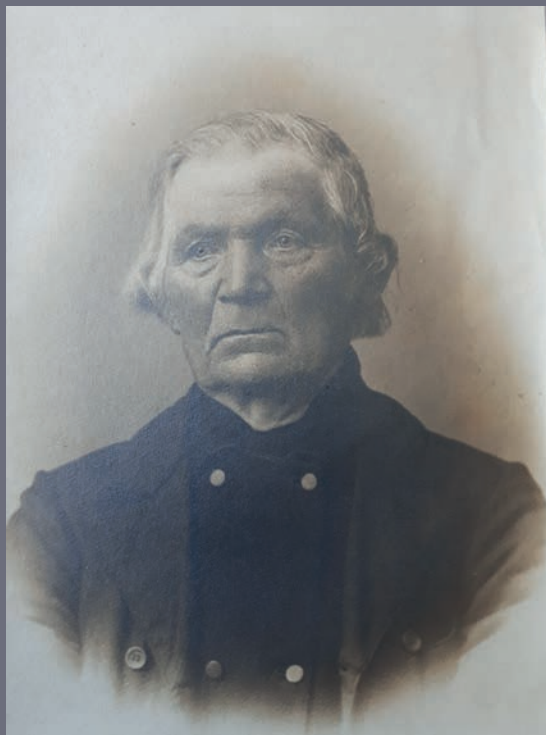
Nota Bene: vlak onder Bellingwolde lag volgens de kaart een hoeve of borg, die Goede us (Goede Hús?) zou hebben geheten. Wie weet hier iets meer over?

Het portret van ...

Hindrik Louwdijk en Anna Leemhuis

door Geert Volders

De foto's zijn omstreeks 1900 gemaakt. Fotograaf onbekend.

Hindrik Louwdijk (17 mei 1831 te Oude Pekela – 2 augustus 1920 te Holte (Onstwedde)) zoon van Geert Hindriks Louwdijk (1800-1867) en Elizabeth Jans de Vries (1797-1882) gehuwd op 17-05-1862 te Onstwedde met **Anna Leemhuis** (24 mei 1835 te Oudeschans – 4 oktober 1917 te Holte) dochter van Koert Leemhuis (1803-1886) en Jantje Pathuis (1804-1878)

Kinderen:

1. **Jantje** (17-02-1863 te Holte – 24-12-1948 te Onstwedde) gehuwd 24-05-1884 te Onstwedde met Jakobus Huisman (1858 -1939)
2. **Geert** (16-04-1865 te Holte - 07-07-1886 te Groningen)
3. **Koert** (10-03-1867 te Holte – 06-03-1963 te Onstwedde) gehuwd 04-05-1895 te Onstwedde met Janna in 't Hout (1871-1914) en 24-06-1935 te Onstwedde met Jantje Prins (1868-1941)
4. **Christiaan** (06-12-1871 te Holte – 26-10-1953 te Avereest) gehuwd 03-01-1902 te Nieuwe Pekela met Trijntje Maathuis (1863-1923) en 03-03-1926 te Onstwedde met Grietje Banus (1873-1960)
5. **Roberdina Jannetta** (19-05-1874 te Holte - 25 april 1935 te Beerta) gehuwd op 17-05-1899 te Wedde met Hendrik Wilts (1870-1953)
6. **Anna** (18-08-1877 te Holte – 13-12-1961 te Holte) gehuwd op 15-01-1910 te Onstwedde met Jan de Vries (1872-1952)
7. **Berend Geert** (20-01-1880 te Holte – 08-11-1970 te Hoorn (Wedde) gehuwd op 14-05-1910 te Onstwedde met Geertje Huiting (1880-1948))

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

Tekst: Geert Volders Foto's: Marten Fokkens

Terugblik ledenbijeenkomst Bourtange

Wapenschild van Willem van Oranje.

Op 20 oktober 2018 werd een bijzondere ledenbijeenkomst georganiseerd in de garnizoenskerk te Bourtange. Het was in zekere zin een herdenkingsbijeenkomst. In 1593 werd Westerwolda ingenomen door graaf Willem Lodewijk van Nassau namens de Staten-Generaal van de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden. Ter gelegenheid van dit 425-jarige jubileum werd in de garnizoenskerk het wapenschild van Willem van Oranje onthuld.

De Vader des Vaderlands was één van de voormannen van de opstand tegen het Spaanse bewind en hij was immers de opdrachtgever voor de aanleg van het latere fort Bourtange. Tijdens deze bijeenkomst verzorgden voorzitter Jochem Abbes en Arnout van Cruyningen lezingen omtrent de 80-jarige oorlog.

Arnout van Cruyningen.

Agenda 2019

Alle data onder voorbehoud! Voor de actuele agenda zie www.verenigingwesterwolda.nl

30 maart: Algemene ledenvergadering te Onstwedde, d'Ekkelkaamp

15 juni: Ledenbijeenkomst te Wedde

21 september: Excursie

19 oktober: Ledenbijeenkomst te Ter Apel

14 december: Ledenbijeenkomst te Bellingwolde

Terugblik ledenbijeenkomst in Harpel

Het thema van de laatste ledenbijeenkomst van 2018 werd gevonden in het recente verleden. Op 15 december kwamen we bijeen in het dorps huis te Harpel waar Ruud Weijdeveld een lezing verzorgde over het communistische verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog in Westerwolda. De Emslandkampen, de vluchtroutes door Oost-Groningen en de rol die burgemeester Beins van Vlagtwedde speelde, werden uit de doeken gedaan. Ruim 80 belangstellenden volgden het indrukwekkende verhaal van Weijdeveld.

Ruud Weijdeveld vertelde onder andere over de Emslandkampen.

Van de bestuurstafel

Tegen de landelijke trend in, konden wij als historische vereniging ook in 2018 weer vele nieuwe leden verwelkomen. Het bestuur realiseert zich dat ons aantrekkelijke tijdschrift, interessante lezingen en de goede sfeer tijdens de bijeenkomsten bijdragen aan het succes van onze vereniging. Iets om trots op te zijn!

Lid worden van HVW en Terra Westerwolda thuis ontvangen?

Dat kost slechts € 25,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen *Terra Westerwolda* drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook welkom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolda. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word daarom lid van de Historische Vereniging Westerwolda (HVW)!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolda.nl, maar u kunt ook contact opnemen met Kineke Kuper-Dijkmeijer, secretaris, Venneweg 15, 9541 XN Vlagtwedde, telefoon: 0599-313529, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Open Joodse Huizen / Huizen van Verzet Westerwolde

Op 4 mei 2019 wordt in Westerwolde voor het eerst het project Open Joodse Huizen/Huizen van Verzet georganiseerd door de HVW. Het betreft een programma met meerdere kleinschalige herdenkingsbijeenkomsten, waarin herinneringen aan gebeurtenissen en mensen worden opgehaald. Tijdens

een bijeenkomst vertelt een spreker het levensverhaal van een persoon die in verzet kwam of het slachtoffer werd van vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het volledige programma zal begin april bekend worden gemaakt. Zie ook: www.openjoodsehuizen.nl.

Onder de 'clockslagh' van de Juffer

Harry Wubs werkte drie jaar aan een boek over de Hervormde Kerk in Onstwedde toen hij in 2013 plotseling overleed. Wubs was jarenlang actief als journalist voor onder andere het *Dagblad van het Noorden* en schreef al eerder twee boeken over zijn geboortedorp. Zijn weduwe Jannie Bos voltooide het boek

afgelopen najaar. Het kreeg de reeds door Harry vastgestelde titel: 'Onder de 'clockslagh' van de Juffer'.

EXPOSITIES MOW

Jubileumtentoonstelling kunstschilder Geert Schreuder

14 april tot en met 22 september
Kunstschilder Geert Schreuder (en de vaste illustrator van dit tijdschrift) zit 50 jaar in het vak en vierde bovendien zijn 70ste verjaardag.

Genoeg aanleiding voor een overzichtstentoonstelling. Schreuder schildert herkenbare Groninger landschappen en stillevens met een bijzondere, soms humoristische, aandacht voor het alledaagse. Op 14 april om 15 uur opent Catrien Schreuder, dochter van de kunstenaar en tevens Hoofd Tentoonstellingen en Collectie van het Stedelijk Museum Schiedam, de tentoonstelling.

'Zondagmiddag achter Boven Pekela', Geert Schreuder 2018.

Ons laand | Ons land

14 april tot en met 7 juli

In deze kleine maar fijne tentoonstelling komen kunstwerken samen die het platteland van de 20e eeuw doen herleven. Werken van de Groninger Ploegleden Jan Altink en Johan Dijkstra ontmoeten hier een nieuwkomer in de museumcollectie:

werk van Johan Hemkes. De Stichting Gebroeders Hesse Fonds verkreeg begin 2014 een groot aantal werken van deze meester-etser die jarenlang actief was als docent in Ter Apel. De 40 etsen vinden een nieuw thuis in de collectie van het MOW. Enkele van deze etsen zie je alvast, in goed gezelschap, tijdens 'Ons laand'.

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws: www.verenigingwesterwolde.nl.

MOW
MUSEUM DE OUDE WOLDEN

Terra Westerwolda wordt mede mogelijk gemaakt door het MOW
www.museumdeoudewolden.nl

